

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА
Факультет історії, політології та міжнародних відносин
Кафедра міжнародних відносин та суспільних комунікацій

БЛИЗЬКОСХІДНА ПОЛІТИКА АДМІНІСТРАЦІЙ США ПІСЛЯ
ЗАВЕРШЕННЯ ХОЛОДНОЇ ВІЙНИ

Кваліфікаційна робота

Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Виконала:

студентка 6 курсу, 623 групи
Войчук Ангеліна Володимирівна

Керівник:

доктор політичних наук,
професор **Федуняк С.Г.**

До захисту допущено
на засіданні кафедри
протокол №_____ від _____ 2025 р.
Зав. кафедрою _____ проф. Макар В.Ю.

Чернівці - 2025 рік

Анотація

Дана кваліфікаційна робота присвячена комплексному аналізу еволюції близькосхідної політики адміністрацій Сполучених Штатів Америки у період після завершення Холодної війни. У дослідженні простежується трансформація стратегічних підходів Вашингтона від початку 1990-х років до 2024 року, з урахуванням змін у глобальному безпековому середовищі, появи нових регіональних акторів та динаміки внутрішньополітичних процесів у США. Робота розкриває причинно-наслідкові зв'язки між ключовими рішеннями американських адміністрацій та розвитком ситуації в регіоні, аналізує роль енергетичного фактора, безпекові пріоритети, зміни у підходах до ізраїльсько-арабського врегулювання, а також вплив зовнішніх гравців — Ірану, Китаю та Росії.

Окрема увага приділяється специфіці політики кожної адміністрації — від Дж. Буша-старшого до Дж. Байдена — та їхнім концептуальним відмінностям щодо військових інтервенцій, дипломатії, боротьби з тероризмом та використання механізмів «м'якої сили». У підсумку здійснено спробу оцінити наслідки американської присутності на Близькому Сході та окреслити можливі сценарії подальшого розвитку регіональної політики США з огляду на сучасні міжнародні тенденції.

Ключові слова: *політика США, Близький Схід, національна безпека, енергетичні інтереси, ізраїльсько-арабський конфлікт, Іран, військові інтервенції, зовнішня політика США.*

Summary

This qualification thesis provides a comprehensive analysis of the evolution of the United States' Middle Eastern policy in the post-Cold War period. The study traces the transformation of Washington's strategic approaches from the early 1990s to 2024, taking into account the shifts in the global security environment, the emergence of new regional actors, and the dynamics of domestic political processes within the United States. The research explores the causal links between key foreign policy decisions of successive U.S. administrations and developments in the Middle East, examining the role of energy interests, security priorities, approaches to the Israeli–Arab conflict, and the influence of external actors such as Iran, China, and Russia.

Special attention is given to the distinct policy frameworks of each administration — from George H. W. Bush to Joseph Biden — highlighting their differences in military engagement, diplomacy, counterterrorism strategies, and the use of soft power instruments. The thesis concludes with an assessment of the consequences of U.S. involvement in the region and outlines potential scenarios for the future trajectory of American Middle Eastern policy in the context of contemporary international trends.

Keywords: *U.S. foreign policy, Middle East, national security, energy interests, Israeli–Arab conflict, Iran, military interventions, U.S. strategic approach.*

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів наукових досліджень інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ ПІБ

(підпис)

Зміст

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ БЛИЗЬКОСХІДНОЇ ПОЛІТИКИ США	10
1.1. Теоретичні підходи до вивчення політики США в регіоні Близького Сходу	10
1.2. Аналіз використаних джерел	15
РОЗДІЛ 2. СТРАТЕГІЇ ТА ІНТЕРЕСИ США В РЕГІОНІ БЛИЗЬКОГО СХОДУ	19
2.1. Близький Схід у стратегії національної безпеки США після завершення холодної війни	19
2.2. Ключові інтереси США у регіоні: енергетика, безпека, ізраїльсько-арабський конфлікт	27
РОЗДІЛ 3. ЕВОЛЮЦІЯ ПОЛІТИКИ США НА БЛИЗЬКОМУ СХОДІ (1991-2024 РР.)	46
3.1. Політика адміністрацій Дж. Буша-старшого, Б. Клінтона, Дж. Буша-молодшого (1991-2009 рр.): війни в Перській затоці, антитерористична боротьба	46
3.2. Політика адміністрацій Б. Обами, Д. Трампа, Дж. Байдена (2009-2024 рр.): «Арабська весна», ядерна угода з Іраном, зміна союзників	59
РОЗДІЛ 4. АНАЛІЗ НАСЛІДКІВ ТА ПЕРСПЕКТИВИ АМЕРИКАНСЬКОЇ ПОЛІТИКИ НА БЛИЗЬКОМУ СХОДІ	84
4.1. Наслідки американських військових кампаній та дипломатичних ініціатив	84
4.2. Перспективи політики США в регіоні: виклики, нові тенденції та можливі сценарії	88
ВИСНОВКИ	95
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	101
ДОДАТКИ	108
SUMMARY	110

ВСТУП

Актуальність. Після завершення холодної війни геополітична конфігурація світу зазнала кардинальних змін. Зникнення біполярного протистояння призвело до трансформації глобальної системи міжнародних відносин, у якій Сполучені Штати Америки (далі – США) стали єдиною наддержавою. Відтак їхня зовнішньополітична активність, зокрема на стратегічно важливому Близькому Сході, значно посилилася. Цей регіон, багатий на енергетичні ресурси, схильний до конфліктів і насичений суперечливими міжетнічними, релігійними та геополітичними інтересами, став одним із головних об'єктів уваги американської зовнішньої політики.

Актуальність теми зумовлена не лише історичною значущістю близькосхідного напрямку у зовнішній політиці США, але й сучасними викликами, які продовжують впливати на глобальну безпеку. Події останніх трьох десятиліть – війни в Іраку, антитерористичні операції, «арабська весна», зростання впливу Ірану, зрушення у палестино-ізраїльському врегулюванні, дипломатичні ініціативи на тлі суперництва з Китаєм і Росією – все це свідчить про складність, динамічність і важливість американської політики в регіоні. Її результати мають далекосяжні наслідки як для самих США, так і для міжнародної спільноти загалом.

Вибір теми нашого дослідження обумовлений необхідністю комплексного дослідження еволюції американської стратегії у регіоні протягом понад трьох десятиліть. Незважаючи на наявність численних праць, присвячених окремим аспектам цієї політики, системне порівняльне вивчення підходів різних адміністрацій – від Дж. Буша-старшого до Дж. Байдена – залишається недостатньо опрацьованим, особливо в українському академічному дискурсі.

Крім того, важливо дослідити не лише задекларовані цілі, але й реальні інтереси США в регіоні, інструменти їх досягнення, наслідки військових та дипломатичних кроків, а також оцінити перспективи американської

присутності на Близькому Сході з огляду на зміну світового балансу сил і зростання ролі нових регіональних гравців.

Наукова розробленість теми. Проблематика близькосхідної політики адміністрацій США після завершення холодної війни знайшла своє відображення у працях багатьох українських і зарубіжних дослідників, які аналізували зовнішньополітичні пріоритети США, стратегічні підходи та вплив Вашингтона на регіональну безпеку.

Загальні стратегії зовнішньої політики США у глобальному контексті проаналізовані в працях І. Авраменка [1], А. Годлюка [5], а також у ґрунтовних монографіях В. Карякіна [14] та А. Золов [13], які підкреслюють трансформацію американського підходу до реалізації глобального лідерства.

Безпосередньо аспектам близькосхідної політики присвячено низку робіт, зокрема у контексті регіональної безпеки, нафтової геополітики та конфліктної дипломатії. У колективній монографії РНБО України «Близький Схід: міжнародна безпека...» [3] розкривається комплексний вплив зовнішніх гравців, зокрема США, на еволюцію регіону. Аналіз ролі США у сирійському конфлікті здійснено у дослідженнях Ю. Власюка [4], А. Денисенка [10], а також Т. Рибченко [31].

Проблематику ізраїльсько-палестинського врегулювання у фокусі американської дипломатії розкривають Б. Гончар [6] та О. Горбачик і О. Козій [7], які наголошують на суперечливості підходів адміністрацій Дж. Обама і Д. Трампа. Політику Дональда Трампа у регіоні аналізують А. Пархомчук [22] та С. Пик [25], які відзначають прагматичний і транзакційний характер рішень.

Низка досліджень присвячена політиці адміністрацій Джо Байдена (А. Захарченко [12], В. Заблоцький [11]) та Барака Обама (Н. Погоріла [26], Ю. Скороход [33]), в яких розглядаються питання зміни стратегічних пріоритетів, зокрема у сфері безпеки, енергетики та прав людини.

Відтак, наукова література висвітлює широкий спектр аспектів американської політики на Близькому Сході, однак залишається потреба у

комплексному аналізі еволюції стратегій адміністрацій США після холодної війни в контексті змін у міжнародній системі безпеки та регіональній динаміці, що додатково актуалізує проблематику нашого дослідження.

Мета дослідження – проаналізувати еволюцію зовнішньої політики Сполучених Штатів Америки щодо країн Близького Сходу в період після завершення холодної війни (1991-2024 рр.), визначити ключові стратегічні інтереси США в регіоні, дослідити вплив різних адміністрацій на формування зовнішньополітичного курсу та оцінити результати й перспективи цієї політики у контексті сучасних міжнародних викликів.

Об’єкт дослідження – зовнішньополітична діяльність Сполучених Штатів Америки у близькосхідному регіоні в період після завершення холодної війни.

Предмет дослідження – стратегії, інструменти, пріоритети та наслідки реалізації політики адміністрацій США на Близькому Сході у 1991–2024 рр., з урахуванням внутрішньоамериканських та міжнародних факторів, що впливали на ухвалення зовнішньополітичних рішень.

Відповідно до теми та мети дослідження нам потрібно вирішити наступні **завдання** дослідження:

- дослідити теоретико-концептуальні засади близькосхідної політики США;
- визначити роль та місце Близького Сходу у стратегії національної безпеки США після завершення холодної війни;
- виділити ключові інтереси США у регіоні: енергетика, безпека, ізраїльсько-арабський конфлікт;
- проаналізувати еволюцію політики США на Близькому Сході (1991-2024 рр.);

– з'ясувати наслідки та перспективи американської політики на Близькому Сході.

Методи дослідження. У процесі дослідження близькосхідної політики адміністрацій США після завершення холодної війни застосовуються різноманітні теоретичні методи, що дозволяють глибше осмислити як зміст політики, так і її еволюцію під впливом змін у міжнародній системі, регіональних обставинах та внутрішньоамериканських факторах. Насамперед важливим є історико-порівняльний метод, який дає змогу простежити зміну підходів різних адміністрацій США (від Джорджа Буша-старшого до Джо Байдена) до держав Близького Сходу, таких як Ірак, Іран, Саудівська Аравія, Ізраїль, Сирія тощо. За допомогою цього методу можна виявити спадковість або, навпаки, розриви в зовнішньополітичному курсі, а також виявити фактори, що впливали на трансформацію стратегії Сполучених Штатів у регіоні.

Використовується також системний метод, що дозволяє розглядати зовнішню політику США як цілісну систему, що функціонує під впливом взаємодії внутрішніх і зовнішніх чинників. Метод аналізу документів є ще одним ключовим інструментом. Він передбачає вивчення офіційних заяв президентів, держсекретарів, аналітичних звітів Державного департаменту США, Конгресу, Національної ради безпеки, а також стратегічних доктрин та концепцій, що формували зовнішню політику. Цей метод дозволяє реконструювати офіційне бачення США щодо регіону та його основних загроз і викликів. Значну роль відіграє і геополітичний аналіз, який дозволяє з'ясувати стратегічні мотиви американської присутності на Близькому Сході – боротьбу за контроль над енергетичними ресурсами, стримування впливу інших геополітичних акторів (зокрема, Росії, Китаю, Ірану), забезпечення безпеки Ізраїлю, а також підтримання глобального іміджу США як «гаранта безпеки».

У сукупності застосування вказаних теоретичних методів забезпечує комплексне, всебічне та об'єктивне дослідження політики США на Близькому Сході після завершення холодної війни, дозволяє оцінити її наслідки, успіхи й провали, а також зрозуміти логіку стратегічного мислення американського керівництва в умовах трансформації міжнародного порядку.

Практичне значення отриманих результатів. Практичне значення отриманих результатів полягає у глибшому розумінні еволюції зовнішньої політики США на Близькому Сході в постбіполярний період. Вони можуть бути використані для аналізу сучасної міжнародної ситуації та прогнозування подальших дій американських адміністрацій у регіоні. Матеріали дослідження можуть слугувати основою для розробки зовнішньополітичних стратегій України щодо країн Близького Сходу. Результати також можуть бути використані в освітньому процесі для підготовки фахівців у сфері міжнародних відносин. Крім того, дослідження сприяє формуванню об'єктивного уявлення про роль США як глобального актора в регіональних конфліктах.

Структура курсової роботи. Дослідження складається із вступу, чотирьох розділів (восьми підпунктів), висновків, списку використаних джерел (67 позицій), додатків (2 позиції). Загальний обсяг роботи становить – 115 сторінок, з них основного тексту – 100 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ БЛИЗЬКОСХІДНОЇ ПОЛІТИКИ США

1.1. Теоретичні підходи до вивчення політики США в регіоні Близького Сходу

Політика Сполучених Штатів Америки на Близькому Сході є однією з ключових тем дослідження у сфері міжнародних відносин, зважаючи на стратегічну важливість цього регіону для глобальної безпеки, енергетичних ринків та геополітичного балансу. Після завершення холодної війни, коли змінилася структура світового порядку, активність США в регіоні набула нових форм і змісту, що потребує глибокого наукового осмислення. У цьому контексті особливого значення набуває застосування різноманітних теоретичних підходів до аналізу американської зовнішньої політики. Саме через призму провідних концепцій міжнародних відносин – таких як реалізм, лібералізм, конструктивізм та інші – можна зрозуміти логіку дій США, їхню мотивацію, цілі та засоби впливу. Цей розділ має на меті окреслити основні теоретичні рамки, які дозволяють дослідити політику американських адміністрацій на Близькому Сході, а також проаналізувати їхню практичну цінність для сучасного наукового дискурсу.

Теоретичні підходи до вивчення політики США в регіоні Близького Сходу формувалися у контексті ширших досліджень американської зовнішньої політики, геополітики, стратегічних інтересів та ідеологічних орієнтирів. У центрі наукової уваги перебуває вивчення стратегічних мотивів США, що охоплюють контроль над енергоресурсами, забезпечення безпеки союзників, протидію тероризму, поширення демократії та утвердження власного глобального лідерства [1, с. 99]. Одним із найбільш опрацьованих та концептуально виважених підходів до аналізу політики США на Близькому Сході є геополітичний підхід, який розглядає регіон як ключовий простір реалізації американських глобальних інтересів, зокрема в таких сферах, як енергетична безпека, стратегічне домінування та протидія геополітичним конкурентам.

У межах цього підходу Близький Схід постає як геостратегічно важливий регіон, який має величезне значення для збереження глобального впливу США. Регіон характеризується високою концентрацією запасів нафти та природного газу, що робить його критично важливим для забезпечення стабільності глобальних енергетичних ринків [8, с. 62]. Відтак контроль над енергетичними ресурсами та маршрутами їх транспортування (включаючи Ормузьку протоку, Суецький канал, нафтопроводи через Саудівську Аравію, Ірак, Туреччину) є пріоритетним завданням Вашингтона.

Американська геополітична стратегія передбачає не лише забезпечення власного доступу до енергоресурсів, але й контроль над глобальними потоками, що дозволяє Сполученим Штатам впливати на політику інших країн через механізми енергетичної залежності. В цьому контексті активно реалізуються військово-політичні союзи із такими стратегічними партнерами, як Ізраїль, що відіграє роль форпосту США в регіоні; Саудівська Аравія, яка забезпечує стабільні поставки нафти й протидіє шийтському Ірану; та Єгипет, що має ключове значення як політичний центр арабського світу і географічний коридор між Африкою та Азією [9, с. 89].

Водночас геополітичний підхід враховує необхідність стримування впливу інших глобальних акторів, передусім Російської Федерації, Китаю та Ірану. Росія намагається посилити свою присутність у регіоні через військову співпрацю (як у випадку з Сирією), енергетичні проєкти та дипломатичну активність. Китай розвиває свою стратегію «Один пояс – один шлях», яка передбачає інфраструктурні інвестиції в регіоні та укріплення економічної взаємозалежності [65]. Іран, зі свого боку, виступає як регіональний опонент, який активно просуває шийтську ідеологію, підтримує збройні угруповання (наприклад, «Хезболлу» в Лівані або хуситів у Ємені) та конкурує з американськими союзниками.

У межах геополітичного підходу також аналізується використання «м'якої сили» – підтримка демократії, захист прав людини, культурна дипломатія – яка слугує інструментом легітимації американської присутності

в регіоні. Однак, з огляду на нестабільність, конфлікти та авторитаризм у регіоні, США нерідко вдаються до прямих військових інтервенцій чи «гібридного втручання», що стало очевидним після вторгнення в Ірак у 2003 році чи військової кампанії проти «Ісламської держави» [3, с. 152].

Водночас значне місце в дослідженнях займає неореалістичний підхід, згідно з яким зовнішньополітична активність США пояснюється логікою виживання та зміцнення впливу у багатополлярному світі. З позицій неореалізму, США прагнуть забезпечити регіональну стабільність на Близькому Сході у спосіб, який відповідає власним національним інтересам, не зважаючи на ціннісні чи ідеологічні гасла [5, с. 25]. Цей підхід особливо актуалізується у контексті аналізу дій адміністрацій Дж. Буша-молодшого та Д. Трампа, для яких було характерним прагнення до жорсткої політики стримування та відкритого втручання у внутрішні справи країн регіону [25, с. 304].

Важливе місце у теоретичному аналізі займає також ліберальний інтернаціоналізм, який підкреслює роль США як держави, що прагне поширення демократії, прав людини та відкритих ринків. Такий підхід особливо виразно простежується у дослідженнях політики адміністрації Барака Обами, яка декларувала намір зменшити військову присутність США у регіоні й натомість підтримувати демократичні рухи та громадянське суспільство [4, с. 100; 33, с. 158]. Проте в науковому дискурсі неодноразово підкреслюється, що ліберальна риторика часто суперечила реальній практиці зовнішньої політики, яка залишалася прагматичною і зорієнтованою на захист геополітичних інтересів [2].

Окрему дослідницьку нішу становить конструктивістський підхід, який акцентує увагу на ролі ідентичностей, наративів і символічних структур у формуванні зовнішньополітичного курсу США. В цьому контексті політика Америки на Близькому Сході аналізується крізь призму створення образу «ворога» (терориста, ісламіста, деспотичного режиму), що виправдовує інтервенції, зміну урядів та політичний тиск [9, с. 89]. Конструктивісти також

досліджують вплив внутрішньоамериканських дискурсів, зокрема наративу про «особливу місію США у світі», на формування стратегій щодо арабських країн, Ірану чи Ізраїлю [6, с. 67].

Поглиблене осмислення специфіки політики США на Близькому Сході також здійснюється в рамках досліджень транснаціональних процесів і глобальної взаємозалежності, які акцентують увагу на багатовимірності сучасних міжнародних відносин та ролі недержавних акторів у формуванні зовнішньополітичних рішень.

Цей підхід відходить від класичних уявлень про політику як виключно міждержавну взаємодію й наголошує на взаємопов'язаності держав, суспільств, ринків та екосистем у глобалізованому світі. У цьому контексті політика США щодо Близького Сходу розглядається не лише як результат стратегічних інтересів Вашингтона, але і як відображення дії глобальних економічних, екологічних, гуманітарних та інформаційних процесів.

Одним із центральних аспектів такого підходу є роль економічної дипломатії, яка виявляється у прагненні США створити сприятливе середовище для діяльності американських бізнес-структур на Близькому Сході, зокрема у нафтогазовій, оборонній, фінансовій та інфраструктурній сферах. Значний вплив на ухвалення зовнішньополітичних рішень мають транснаціональні корпорації (ТНК), зокрема такі гіганти, як ExxonMobil, Chevron, Lockheed Martin, Raytheon Technologies, які мають не лише комерційні інтереси, але й тісні зв'язки з політичними та військовими елітами США. Через лобістські структури ТНК можуть впливати на напрямки американської присутності в регіоні, просуваючи контракти на постачання зброї, розвідку нових родовищ чи будівництво логістичної інфраструктури.

У межах цього підходу також підкреслюється вплив міжнародних організацій, таких як ООН, Світовий банк, МВФ, які виступають посередниками у реалізації програм допомоги, стабілізаційних ініціатив або реформ. США активно використовують ці платформи як інструменти м'якої сили для легітимації власної політики, зокрема через підтримку миротворчих

операцій, програм з відновлення економіки або сприяння демократичним реформам [8, с. 62].

Ще одним важливим елементом є глобальні кризові явища, які впливають на прийняття зовнішньополітичних рішень США. Серед них:

- Енергетична криза – виклики, пов'язані з коливанням цін на нафту і газ, переходом до «зеленої» енергетики та залежністю ринків від постачання ресурсів з регіону, стимулюють Вашингтон до пошуку нових балансів між енергобезпекою та екологічними зобов'язаннями.

- Кліматична криза – зростання екологічних загроз, дефіцит води, опустелювання й деградація сільськогосподарських земель на Близькому Сході створюють ризики соціальної напруженості, міграції, зростання радикалізації, що впливає на стратегію США у сфері гуманітарної допомоги та зміцнення інституцій.

- Міграційна криза – конфлікти та нестабільність у регіоні провокують масові потоки біженців, які мають прямий вплив на європейських партнерів США та загальну безпекову архітектуру Заходу. США в цьому випадку прагнуть зберігати баланс між зобов'язаннями з прав людини та необхідністю стримування нелегальної міграції.

Не можна оминати увагою також критичні підходи (постколоніальний, неомарксистський, теорії залежності), які розглядають політику США в регіоні як інструмент неокolonіального контролю та експлуатації ресурсів. У таких інтерпретаціях американська присутність постає як чинник дестабілізації, що підриває локальні політичні культури й посилює соціально-економічну нерівність [20, с. 167].

Таким чином, теоретичні підходи до вивчення політики США на Близькому Сході свідчать про багатогранність і складність цього феномену, що вимагає застосування різних аналітичних інструментів і концептуальних рамок. У сучасній науковій традиції простежується тенденція до синтезу класичних теорій міжнародних відносин – таких як реалізм, лібералізм та

конструктивізм – із міждисциплінарними, критичними та постструктуралістськими підходами, які дозволяють виходити за межі суто державоцентричних уявлень про міжнародну політику. Геополітичний підхід підкреслює важливість Близького Сходу як арени стратегічного суперництва та боротьби за контроль над енергоресурсами і транзитними маршрутами. Він дозволяє зрозуміти логіку силового впливу, військової присутності та вибудовування альянсів США у регіоні. Водночас, сучасні підходи до вивчення транснаціональних процесів і глобальної взаємозалежності дозволяють виявити ширший спектр факторів, які формують зовнішньополітичні рішення Вашингтона: економічну дипломатію, вплив транснаціональних корпорацій, роль міжнародних організацій, дію глобальних криз (енергетичних, екологічних, міграційних тощо).

Не менш важливими є підходи, що враховують соціальні конструкції, дискурсивні практики та культурні контексти політики США, адже саме вони допомагають осмислити, як формуються образи «ворога» чи «союзника», які ідеї легітимізують інтервенції, санкції чи економічну допомогу, і як американські інтереси артикуються у публічному та політичному просторі. Загалом, комплексне використання різних теоретичних перспектив дозволяє глибше осмислити природу, мотивацію, механізми реалізації та наслідки політики США в регіоні Близького Сходу. Такий підхід не лише розширює горизонти наукового аналізу, але й створює передумови для формування збалансованих, обґрунтованих оцінок щодо зовнішньої політики США в одному з найскладніших і найтурбулентніших регіонів сучасного світу.

1.2. Аналіз використаних джерел

Вивчення близькосхідної політики адміністрацій США після завершення Холодної війни неможливе без ретельного аналізу джерельної бази, яка охоплює широкий спектр документів, дослідницьких праць, аналітичних звітів та офіційних стратегічних документів. Аналіз

використаних джерел і літератури з теми «Близькосхідна політика адміністрацій США після завершення холодної війни» дозволяє виявити багатогранність підходів до вивчення цієї проблематики, що зумовлено складністю регіону, динамічністю міжнародної ситуації та зміною зовнішньополітичних пріоритетів США залежно від політичної орієнтації адміністрацій. Загалом літературу, використану у дослідженні, можна умовно згрупувати за кількома тематичними напрямками: концептуальні основи зовнішньої політики США, особливості реалізації близькосхідного курсу окремими адміністраціями, геополітичні й енергетичні аспекти, американський підхід до регіональних конфліктів і специфіка трансформаційних процесів у Близькосхідному регіоні під впливом США.

Першу групу джерел становлять праці, що розкривають загальні підходи до зовнішньої політики США у постбіполярний період. Зокрема, І. Авраменко у своїй статті аналізує стратегічні напрями зовнішньої політики США на зламі століть, підкреслюючи вплив ідеології та прагнення до глобального лідерства [1]. А.М. Годлюк досліджує формування імперативів американської глобальної політики, акцентуючи на трансформації пріоритетів у нових геополітичних умовах [5]. У праці Л. Мицика простежується еволюція американського глобального лідерства, що відображає загальний напрямок зовнішньополітичної доктрини США, зокрема її вплив на Близький Схід [19]. Варто також відзначити праці В. Золова, О. Коппель і Г. Кіссінджера, які репрезентують глобальний контекст реалізації американської політики, демонструючи її інструменти, етапи та дилеми [13].

Другу групу становлять джерела, які безпосередньо присвячені аналізу близькосхідного курсу адміністрацій США. Дослідження А. Пархомчука, Т. Рибченко, С. Пика, Н. Погорілої, Ю. Власюка, Ю. Заблоцького та Ю. Скорохода розглядають зовнішню політику окремих президентів – Барака Обами, Дональда Трампа, Джорджа Буша-молодшого та Джо Байдена – щодо регіону. Наприклад, праця С. Пика [25] детально розглядає особливості

ухвалення зовнішньополітичних рішень адміністрацією Д.Трампа, тоді як А. Пархомчук критично аналізує досягнення і прорахунки його близькосхідної стратегії [22]. У свою чергу, Н. Погоріла досліджує безпекову стратегію Б. Обама, тоді як Ю. Власюк і Б. Гончар акцентують увагу на сирійському та ізраїльсько-палестинському напрямках відповідно [4]. Дослідження А. Захарченка висвітлює зовнішньополітичну активність адміністрації Джо Байдена, що демонструє намагання поєднати спадщину Обама і протистояти викликам, успадкованим від Трампа.

Окрема категорія джерел присвячена аналізу ролі США у регіональних конфліктах і трансформаціях Близького Сходу. Дослідження А. Денисенка [10], В. Данильченка [9], О. Горбачика [7] і В. Карякін [14], а також монографія колективу авторів під ред. Б. Парахонського розкривають американський вплив на еволюцію конфліктів, зокрема сирійського, а також проблему палестинських біженців та міжнародної безпеки загалом. У цих роботах відображено зміщення акцентів у підходах США – від жорсткої сили та прямого втручання до непрямих механізмів впливу, таких як дипломатія, гуманітарна допомога та фінансові інструменти.

Не менш важливим є енергетичний та економічний аспект близькосхідної політики США, висвітлений у статті В. Данильця [8], який аналізує американський інтерес до Близького Сходу в контексті глобальної нафтозалежності. У свою чергу, В. Карякін і В.О. Печатнов [14; 24] акцентують увагу на військовій складовій американської політики та довгостроковому стратегічному плануванні. У цьому ж ключі праця В. Ржевської торкається питань стратегічного перегляду американської зовнішньої політики на тлі нових реалій.

Узагальнюючи, слід відзначити, що джерельна база з теми є репрезентативною та різноманітною як за хронологічними межами, так і за теоретико-методологічним наповненням. Вона охоплює широкий спектр матеріалів – від наукових статей, монографій і дисертацій до аналітичних доповідей, офіційних документів, стратегічних концепцій та промов

високопосадовців США. Така багатокomпонентність джерел дозволяє комплексно дослідити еволюцію підходів США до Близького Сходу в контексті змін глобального порядку після завершення Холодної війни.

Особливе значення має залучення праць як українських, так і іноземних дослідників, що забезпечує мультиперспективність аналізу й уможливорює глибше розуміння специфіки американської політики в регіоні. Завдяки цьому можна простежити не лише динаміку зовнішньополітичних стратегій США, а й їх сприйняття в різних наукових традиціях і політичних контекстах. Такий підхід дозволяє виявити як постійні, так і змінні компоненти американської близькосхідної стратегії, а також оцінити ступінь її впливу на регіональні процеси, безпекову архітектуру, економічну стабільність та геополітичну конфігурацію Близького Сходу. Отже, глибоке і всебічне опрацювання джерельної бази становить необхідну передумову для формування об'єктивних висновків у межах дослідження зовнішньої політики США на Близькому Сході в постхолодновоєнний період.

РОЗДІЛ 2. СТРАТЕГІЇ ТА ІНТЕРЕСИ США В РЕГІОНІ БЛИЗЬКОГО СХОДУ

2.1. Близький Схід у стратегії національної безпеки США після завершення холодної війни

Після завершення Холодної війни геополітична карта світу зазнала суттєвих трансформацій, що зумовило переосмислення зовнішньополітичних пріоритетів провідних держав, зокрема Сполучених Штатів Америки. В умовах однополярного світового порядку США прагнули зміцнити свою глобальну гегемонію, зокрема шляхом посилення впливу на стратегічно важливі регіони, серед яких особливе місце посідав Близький Схід. Цей регіон, насичений складними конфліктами, значними енергетичними ресурсами та релігійно-культурними протиріччями, набув ключового значення в концепції забезпечення національної безпеки США. У національних стратегіях безпеки, які змінювались відповідно до політичного курсу різних адміністрацій, Близький Схід фігурував як простір, що потребує постійної уваги з боку Вашингтона задля гарантування доступу до енергетичних ресурсів, стримування терористичних загроз, протидії поширенню зброї масового знищення та захисту союзників, передусім Ізраїлю.

Зовнішня політика США на Близькому Сході почала формуватися наприкінці XIX ст. Спочатку вони ставили цілі більш культурного характеру, потім, у двадцятих роках XX століття, вони висунули економічні завдання, особливо пов'язані з видобутком нафти. Після Другої світової війни геополітичні інтереси Вашингтона вийшли на перший план [1].

Найбільшого геополітичного значення цей регіон набув із закінченням Другої світової війни. З появою соціалістичного табору і початком холодної війни адміністрація США зосередила свою увагу на «стримуванні США розглядали будь-яке проникнення Радянського Союзу на Близький Схід як спробу заблокувати Північноатлантичний альянс, що могло змінити глобальний баланс сил. Разом з цим встановлення радянського контролю над

Близькосхідна нафта стане «серйозним ударом по економіці вільного світу». Вже тоді почали з'являтися численні американські ініціативи щодо Близького Сходу. Першою з цих ініціатив була «доктрина Ейзенхауера» (1957) [23, с. 116]. За даними адміністрації Ейзенхауера (1953-1957), послаблення впливу Великобританії та Франції в регіоні після Потрійної агресії проти Єгипту в 1956 р. створив «вакуум влади», який Сполучені Штати повинні були заповнити раніше Радянського Союзу. З цією метою передбачалося надати економічну та військову допомогу країнам Близького Сходу.

Другою близькосхідною ініціативою США стала так звана «доктрина Гуама» або «доктрина Ніксона». Її зміст зводився до покладення певних військових функцій на окремі дружні держави в регіоні. Водночас Сполучені Штати нададуть таким державам технологічну та матеріальну допомогу забезпечити оптимальні результати. «Доктрина Картера» (1980) стала негайною відповіддю Вашингтона на радянську військову інтервенцію в Афганістані [34, с. 349]. З прийняттям цієї доктрини почався новий етап міжнародної боротьби за район Перської затоки і Близький Схід в цілому. Заявивши про глибоку стурбованість у зв'язку з загрозами, що виникають для США та їх союзників у зоні Перської затоки.

Під «загрозами» малися на увазі спроби будь-якої позарегіональної держави встановити свій контроль над цим стратегічно важливим регіоном світу. На основі «доктрини Картера» в зоні Перської затоки були сформовані «сили швидкого розгортання» або «сили швидкого реагування». Згодом Вашингтон почав перевіряти готовність своїх європейських союзників долучитися до виконання цієї місії, посиляючись на те, що європейські країни потребують «близькосхідної» нафти більше, ніж самі США [35, с. 30].

У 1980-х роках «близькосхідна» стратегія США базувалася на так званій «доктрині Рейгана». Цю політику можна звести до поділу світу на «білих» («ми») і «чорних» («вони»). «Вони» – це Радянський Союз, країни соціалістичного табору та всі ті, хто загрожує американським інтересам;

зادля забезпечення цих інтересів слід реалізовувати стратегію, яка включає три елементи [18, с. 34]:

А. «Блокування та конфронтація». Це означало, що арена військового протистояння з Радянським Союзом не обмежуватиметься якимось конкретним регіоном, а охопить увесь світ. Причому конфронтація мала бути не лише військовою, а й торговельною, економічною, дипломатичною тощо;

Б. «Регіональний взаємозв'язок», тобто виокремлення ланцюга стратегічних регіонів світу, безпека кожного з яких була б пов'язана з безпекою інших регіонів;

В. «Озброєння», покликане забезпечити реалізацію двох попередніх завдань.

На практиці реалізація цієї стратегії призвела до того, що значущість кожного елементу світової системи почала оцінюватися через призму американської військової могутності. Для ідеологічного прикриття стратегічних цілей Вашингтона використовувалася ідея «забезпечення безпеки та миру в усьому світі». Широкого вжитку набули такі ідеологічні кліше, як «вільний світ», «культурна спадщина Заходу», «демократичні цінності», «реформи» тощо. У свою чергу, ці кліше вплинули на розробку концептуальних засад нової стратегії та на характер зовнішньополітичної діяльності США. Зокрема, це проявлялося в різних підходах до тоталітарних та інших режимів на Близькому Сході – виходячи з того, що нетоталітарні режими становлять меншу загрозу для західних цінностей, ніж тоталітарні [26]. Відтак, на думку Вашингтона, необхідно замінити «небезпечні цінності» іншими – зокрема через міжнародне втручання.

На зміну колишнім міжнародним відносинам, які ставили в основу принцип суверенітету, прийшли нові норми та уявлення, що допускають пряме втручання з метою зміни політичного режиму, який «становить загрозу міжнародній стабільності» [7; 9; 11]. Оцінювати рівень такої загрози доручалося домінантній державі. Очевидно, що така підміна в механізмах міжнародних відносин передбачала вибіркового підхід провідних держав світу

до поняття «стабільність», яка не сприймалася як самоціль. Країни почали поділятися на «хороші» і «погані», «добрі» і «злі». Критерієм оцінки ставало те, наскільки та чи інша держава готова прийняти запропоновані зміни та сприяти їх реалізації. Режими, що погоджувалися з цими змінами, отримували допомогу й підтримку, а на тих, хто їх відкидав – чинився деструктивний вплив.

Подібна політика – не новина в історії міжнародного протистояння. Традиції ворожнечі та агресивності відіграли свою роль і у формуванні політичної психології. Недивно, що нещодавній «ісламський друг» після розпаду Радянського Союзу перетворився на «ісламського ворога», а для уникнення зростання насильства та терору почали пропонуватися проєкти «реформ». І якщо сучасні мешканці Близького Сходу, на відміну від своїх предків, не спроможні самі виправити становище у своїх країнах, їм слід у цьому допомогти – аби їхні проблеми не переросли у загрозу для «міжнародного миру й безпеки» [14, с. 45-47].

Саме таке ідеологічне підґрунтя стало основою відомого американського проєкту «Великий Близький Схід» або навіть «Новий Близький Схід». Фактично, це – старий проєкт у новому оформленні, покликаний забезпечити стратегічні інтереси США в регіоні. Особливої актуальності він набув у зв'язку зі «стратегічним вакуумом», що виник внаслідок розпаду соціалістичного табору та зниження впливу Європи (як «старої», так і «нової») [6, с. 33].

Чітке публічне формулювання стратегії США в арабському світі відбулося лише в середині 1990-х років. Вашингтон перейшов від контролю ситуації через своїх агентів до встановлення своєї гегемонії в регіоні шляхом використання військової сили. Що стосується виправдання, покликаного обґрунтувати легітимність такої трансформації в очах світової спільноти, то це та сама турбота про «міжнародний мир і безпеку», яким зараз загрожують «ісламські терористи». Після низки терористичних актів у західних країнах іслам став новим ворогом «цивілізованого світу», замінивши комуністичного

ворога часів холодної війни [16, с. 89]. Такий підхід виправдовується зростанням терористичної активності ісламістських угруповань, які взяли на озброєння радикальні релігійні, расистські та націоналістичні концепції.

Оскільки така ситуація створює постійну загрозу міжнародній стабільності [16, с. 155], то, на думку США, цю загрозу слід усунути шляхом виправлення політичної, соціальної та економічної ситуації, що склалася внаслідок «ірраціональної» політики, яку проводять правлячі режими в арабському та мусульманському світі. Ці ідеологічні аргументи, по суті, базуються на тих самих колоніальних традиціях, але вони відроджуються новими шляхами та засобами. Найпоширенішими поняттями в їх сучасному формулюванні є ідеї «Близькосхідного партнерства», «Середземноморського партнерства» і, нарешті, «Великого Близького Сходу» та «Нового Близького Сходу» [23, с. 117].

Упродовж тривалого періоду зовнішньополітична стратегія Сполучених Штатів на Близькому Сході відігравала ключову роль у формуванні архітектури міжнародних відносин цього регіону, виступаючи чинником, що визначав характер його політичної динаміки. Еволюція американської політики безпосередньо позначалася на трансформації структурних характеристик близькосхідної регіональної системи: змінювалися не лише формати взаємодії США з провідними державами регіону, а й характер взаємозв'язків між самими елементами системи, а також перерозподілялися функції основних суб'єктів у сфері безпеки. Крім того, після завершення епохи біполярності міжнародна система зазнала зрушень, які сприяли активізації субглобальних рівнів впливу. Як наслідок, такі регіональні комплекси, як Близькосхідний, почали здійснювати вагомий вплив не лише на локальний баланс сил, а й на загальне структурування глобальної системи міжнародних відносин [23, с. 115].

Кувейтська криза 1990–1991 років і подальша військова операція «Буря в пустелі» утвердили нову модель міжнародного порядку, в межах якого Сполучені Штати не лише активно взаємодіяли з регіональними союзниками,

але й відігравали провідну роль у формуванні політичної конфігурації Близького Сходу. Починаючи з цього періоду, ключовими гравцями на регіональній арені стали Іран, Ізраїль, Саудівська Аравія та самі США. Такий розклад сил дозволяв Вашингтону ефективно впливати на хід подій і утримувати під контролем динаміку регіональних процесів.

Протягом 1990-х років США намагалися просунути мирні ініціативи, зокрема в контексті врегулювання палестинського питання – процес хоч і символічний, але важливий як свідчення наміру утвердити стабільність через дипломатію. Із початком американської інтервенції до Іраку у 2003 році військова присутність США і НАТО стала фундаментальним чинником регіональної безпекової архітектури [28, с. 208]. Відтоді політика США дедалі більше зосереджувалася на формуванні регіонального безпекового простору, адаптованого під їхні стратегічні інтереси, що певний час забезпечувало відносну стабільність.

Проте така «зовнішньо сконструйована» регіоналізація привела до формування специфічної системи безпеки, яка існувала переважно завдяки потужній військовій присутності США. Водночас це породило низку побічних явищ, серед яких головним стало зростання опору з боку сил, незгодних із встановленим порядком. Парадоксально, але саме ті ідеології та рухи, які США оголосили своїми головними ворогами – радикальний ісламізм і релігійний фундаменталізм – стали точкою згуртування опозиційних сил. Таким чином, американська стратегія, заснована на домінуванні силових методів і спробах утвердження безпеки через військове домінування, з одного боку підтримувала баланс, але з іншого – провокувала зростання антиамериканських настроїв і посилення екстремізму [9, с. 89].

Розвиток подій у Сирії та Іраку призвів до переосмислення ролі ключових елементів регіональної системи, що співпало в часі з виведенням американського військового контингенту з Іраку. Сукупність внутрішніх і зовнішніх чинників спричинила глибоку трансформацію системи безпеки на

Близькому Сході, при цьому визначальну роль у формуванні нових умов відігравала зовнішньополітична стратегія США.

Однією з визначальних рис безпекової архітектури регіону є її неоднорідність. У межах близькосхідного безпекового комплексу можна виокремити щонайменше дві самостійні підсистеми: перша – це арабо-ізраїльський конфлікт разом із палестинським питанням, а друга – так звана аравійська підсистема, інституційно оформлена через Раду співробітництва арабських держав Перської затоки (РСАДПЗ), до якої тісно тяжіє і Йорданія. Обидві підсистеми мають власні механізми безпеки, що переважно функціонують ізольовано одна від одної [43, с. 8].

Починаючи з 1991 року, сприйняття Ізраїлю як джерела безпеки або загрози в низці арабських країн змінилося: він поступово втратив статус головного ворога. На перший план вийшов Іран, що став основним викликом для регіональних акторів. Доказом цьому є як публічне, так і приховане співробітництво між Саудівською Аравією, Катаром та Ізраїлем, яке зосереджене на спільному протистоянні Ісламській Республіці Іран [10, с. 106]. Іранський фактор настільки потужно вплинув на політику монархій Затоки, що нині спостерігається активізація інтеграційних процесів у межах РСАДПЗ, попри раніше наявні суперечності між окремими її членами (зокрема між Саудівською Аравією та Катаром, Катаром і Бахрейном).

У межах іншої підсистеми – тієї, що об'єднана навколо історичного протистояння між Ізраїлем та арабськими державами – також сталися важливі зміни. Колись стабільність у цьому секторі підтримувалась за рахунок мирних угод, зокрема між Ізраїлем і Єгиптом (Вашингтонська угода 1979 року) [11, с. 13] та між Ізраїлем і Йорданією (1994 рік) [12, с. 257]. Значну роль у досягненні цих домовленостей традиційно відігравали Сполучені Штати, які виконували посередницьку функцію в мирному процесі.

Після розпаду СРСР США закріпилися на позиції глобального гравця, що сприяло активізації переговорів між Йорданією та Ізраїлем. Вашингтон тривалий час підтримував ініціативи з розвитку йордано-ізраїльського

співробітництва, починаючи з часу кемп-девідських угод 1978 року та укладення мирного договору між Єгиптом та Ізраїлем у 1979 році, які відбулися за посередництва тодішнього президента США Джиммі Картера [13, с. 65]. Проте тоді Йорданія утрималась від подібного кроку, оскільки побоювалася звинувачень у зраді загальноарабських інтересів і сепаратизмі, особливо з боку арабських держав, що були основними економічними донорами країни. Ситуація докорінно змінилася після підписання «Декларації принципів» між Організацією визволення Палестини (ОВП) та Ізраїлем у 1993 році [1, с. 179].

Важливим чинником став економічний спад у Йорданії, який посилювався через кувейтську кризу 1990–1991 років та звинувачення країни у підтримці режиму Саддама Хусейна. Від нормалізації відносин із Ізраїлем Йорданія сподівалася отримати значну фінансову підтримку з боку США.

У жовтні 1993 року під час конференції донорських країн принц Хасан провів зустріч із президентом США Біллом Клінтоном і міністром закордонних справ Ізраїлю Шимоном Пересом. В ході цієї зустрічі було ухвалено рішення створити спільний комітет, що включав представників трьох країн – Ізраїлю, Йорданії та США – для проведення переговорів щодо підготовки мирного договору. 25 квітня 1994 року у Вашингтоні була підписана відповідна декларація, яка офіційно поклала край стану війни між Йорданією та Ізраїлем [2].

26 жовтня 1994 року у Ваді Араба, на нейтральній території, що розділяє міста Акаба та Ейлат, було укладено мирний договір між Йорданією та Ізраїлем. Цю історичну угоду підписали король Хусейн та президент Хаїм Вейцман у присутності прем'єр-міністра Ізраїлю Іцхака Рабіна, президента США Білла Клінтона, міністра закордонних справ Російської Федерації Олександра Козирєва та державного секретаря США Ворена Крістофера [52].

Однак у подальшому система безпеки на Близькому Сході зіткнулася з низкою нових викликів, які вимагали адекватної відповіді. Серед ключових проблем можна виділити сирійське питання, загрозу, пов'язану з Ісламською

державою, ядерні амбіції Ірану, а також традиційні складнощі, зокрема територіальні суперечки та палестинську проблему. Ці обставини поставили країни регіону перед необхідністю шукати ефективні механізми реагування.

Якщо раніше Сполучені Штати виступали гарантом стабільності завдяки своїй військовій присутності в Іраку, яка стримувала збройні конфлікти, то наразі Вашингтон не лише втратив контроль над ситуацією, а й виявився без можливостей впливати на вказані виклики. Очевидно, що від такого перебігу подій найбільше виграє Іран. Хоча Ісламська Республіка Іран не є безпосереднім ініціатором цих проблем (оскільки більшість з них є наслідком попередньої політики США), вона продовжує підтримувати терористичні угруповання задля просування власних інтересів у регіоні. У результаті цього США втратили більшість своїх союзників у близькосхідному регіоні, залишивши проамериканський курс переважно Саудівській Аравії.

Співпраця між країнами посилюється значними обсягами військової техніки, що постачається до королівства. Через це склалася ситуація, коли ключовий елемент системи безпеки не лише припинив свою військову присутність у регіоні, а й призвів до суттєвих змін у балансі сил. Виведення американських військ з Іраку могло б пройти без значних втрат для США за умови налагодження нових партнерських відносин і посилення координації між державами, що знизило б ризики виникнення конфліктів.

2.2. Ключові інтереси США у регіоні: енергетика, безпека, ізраїльсько-арабський конфлікт

Ключові інтереси Сполучених Штатів Америки на Близькому Сході формувалися під впливом низки стратегічно важливих факторів, серед яких провідну роль відіграють енергетичні ресурси, питання регіональної та глобальної безпеки, а також урегулювання ізраїльсько-арабського конфлікту. Від часу завершення Холодної війни Близький Схід залишався ареною посиленої уваги американської зовнішньої політики, що зумовлювалося як прагненням гарантувати безперебійний доступ до нафти й газу, так і

необхідністю реагувати на численні виклики, пов'язані з тероризмом, поширенням радикалізму, нестабільністю політичних режимів та загрозами для союзників США в регіоні. Особливе місце в системі американських інтересів посідає ізраїльсько-арабський конфлікт, вирішення якого вважається ключем до стабілізації всієї близькосхідної системи міжнародних відносин. Підтримка безпеки Ізраїлю, водночас із прагненням налагодити діалог з арабськими державами, стала одним із постійних елементів американської політики в регіоні.

У контексті зростаючої міжнародної нестабільності та трансформації системи світових відносин посилюється взаємозалежність її складових. Сполучені Штати, будучи глобальною державою, відіграють активну роль у формуванні геостратегічного ландшафту світу, особливо в ключових регіонах, зокрема на Близькому Сході.

Вплив зовнішньої політики США на баланс сил у близькосхідному регіоні можна розглядати через низку ключових аспектів:

1. Енергетичний чинник: прагнення контролювати джерела та маршрути постачання енергоресурсів.
2. Намір зберегти домінування над важливими транспортними та комунікаційними шляхами.
3. Залежність торгівлі нафтою і газом від фінансової політики США, що пояснює прагнення Ірану здійснювати розрахунки за нафту в євро з метою зниження доларової залежності.
4. Захист національної безпеки США в регіоні, що включає гарантії безпеки Ізраїлю, боротьбу з тероризмом і підтримку інших стратегічних партнерів.
5. Усунення ризику посилення впливу потенційних зовнішніх і внутрішніх конкурентів, таких як Росія, Китай, Іран і Туреччина, аби уникнути виникнення вакууму влади в регіоні.

6. Стратегічне прагнення трансформувати уявлення про Близький Схід у ширший концепт «Великого Близького Сходу», який передбачає соціальні перетворення та демократичні зміни суспільств.
7. Підтримка західних культурних, інформаційних, дослідницьких, оборонних і аналітичних структур.
8. Необхідність збуту озброєнь, що обумовлена тісним зв'язком економіки США з військово-промисловим комплексом.
9. Фінансова підтримка так званих «демократично орієнтованих» держав, недержавних організацій і медіа з метою поширення західних культурних цінностей.
10. Тенденція до загострення відносин з регіональними союзниками і негативні наслідки таких процесів.
11. Реформування регіональних альянсів.
12. Зростаюча геополітична роль ісламського фундаменталізму, внутрішньо-ісламських ідеологічних та геополітичних конфліктів.
13. Загострення регіональної нестабільності, пов'язане з можливим переглядом політичних кордонів Близького Сходу [15, с. 128].

Регіон Близького Сходу традиційно вважається зоною підвищеної нестабільності, що безпосередньо впливає на політичні процеси у великих державах, зокрема у Сполучених Штатах. Щодо енергетичного аспекту, слід відзначити, що «сланцевий бум» – збільшення видобутку сланцевого газу і нафти – став внутрішньоамериканським чинником, який змушує США переосмислювати свої інтереси у цьому регіоні. Внаслідок цього США посіли лідерську позицію у світовому видобутку нафти, випередивши навіть країни Перської затоки [53, с. 109]. Ці зміни сприятимуть досягненню енергетичної незалежності та самодостатності США. Проте, як підкреслює Томас Донілон, питання енергетики не означає відмову США від регіону, адже американська присутність там обумовлена іншими ключовими інтересами національної безпеки: захистом Ізраїлю, боротьбою з тероризмом

та роллю США як стабілізуючого фактора у підтримці регіональних союзників і партнерів [44, с. 85].

У дослідженні, що аналізує геополітичну ситуацію до 2025 року, поруч із іншими вразливими державами виділяється поняття Великого Близького Сходу: у світлі наявних тенденцій послаблення впливу США в цьому регіоні сприяє збільшенню кількості, частоти та інтенсивності локальних конфліктів. Це дає підстави стверджувати, що ослаблення американського лідерства створює деструктивні наслідки для міжнародних відносин у регіоні Близького Сходу.

Енергетичні ресурси Близького Сходу вже досить довгий час відіграють важливу роль у забезпеченні енергетичної безпеки США. Протягом багатьох десятиліть США залежали від імпорту нафти з Близького Сходу для задоволення своїх енергетичних потреб. Хоча США значно знизили свою залежність від імпорту за рахунок розвитку технологій видобутку сланцевої нафти та газу, Близький Схід все ще залишається важливим гравцем на світовому енергетичному ринку.

Енергетична безпека США залежить не лише від фізичної наявності ресурсів, але й від стабільності їх постачання та стабільних цін. Політична та економічна стабільність в державах Близького Сходу, які є основними постачальниками нафти, впливає на світовий ринок, а отже, і на економіку США [45, с. 53].

Політика США в області енергетичних ресурсів на Близькому Сході включає кілька важливих аспектів:

- Регіональна стабільність та безпека. США беруть активну участь в політичних та військових справах на Близькому Сході з метою забезпечення стабільності в регіоні. Це включає підтримку союзників, військову присутність та дипломатичні зусилля для врегулювання конфліктів.

- Диверсифікація джерел енергії. Сполучені Штати Америки прагнуть зменшити свою залежність від імпорту нафти шляхом розвитку власних ресурсів, таких як сланцева нафта та газ, а також інвестування в альтернативні джерела енергії.

- Економічні санкції. США використовують економічні санкції як інструмент впливу на країни регіону, такі як Іран, щоб контролювати їхні дії та обмежувати можливості фінансування діяльності, яка суперечить інтересам США [47, с. 408].

- Енергетична дипломатія. США активно співпрацюють з державами-експортерами нафти та газу на Близькому Сході, щоб забезпечити стабільні поставки та ціни на енергоносії. Це включає дипломатичні зусилля для вирішення конфліктів і підтримки ринкової стабільності.

- Якщо проаналізувати місце, яке посідає близькосхідний регіон у зовнішньополітичних пріоритетах США, стає очевидною його стратегічна значущість для досягнення геополітичних цілей Америки. Зокрема, в попередніх редакціях Стратегії національної безпеки США ставилися такі завдання:

- ліквідація терористичних мереж;
- захист союзників і партнерів від зовнішньої агресії;
- забезпечення безперебійного експорту енергоресурсів із регіону до інших частин світу;
- запобігання створенню, поширенню та застосуванню зброї масового знищення [50, с. 109].

Америка виступає за бачення Близького Сходу як зони миру та процвітання, де панують демократія та повага до прав людини. Для досягнення стабільності і тривалого миру в регіоні потрібен не лише військовий вплив США, а й комплексна робота, що включає:

- підтримку Ізраїлю, Йорданії та країн Перської затоки у боротьбі з терористичними угрупованнями і ліквідації «Ісламської держави»;
- співпрацю з Іраком задля врегулювання внутрішньополітичної кризи з релігійним підґрунтям;
- зусилля щодо розв’язання сирійського конфлікту і врегулювання ядерної проблеми Ірану;
- пошук компромісів у ізраїльсько-палестинському протистоянні;
- сприяння зменшенню напруженості між сунітами та шіїтами в регіоні; підтримку демократичного розвитку в Тунісі;
- допомогу у стабілізації Лівії та збереження стратегічного партнерства з Єгиптом [65].

Проте не завжди декларовані у стратегічних документах цілі повністю відповідають реальній зовнішній політиці держави. Яскравим прикладом цього виступає енергетичне питання: Сполучені Штати, маючи достатні внутрішні енергоресурси для покриття власних потреб, водночас активно дбають про забезпечення глобальних енергетичних потоків із Близького Сходу [66].

Напруження в регіоні зростає, особливо після виникнення радикального утворення «Ісламська держава», що становить загрозу не лише для країн Близького Сходу, а й для впливових гравців за його межами. Криза

політичного керівництва у традиційних центрах арабізму, таких як Єгипет і Сирія, призводить до ослаблення їхніх позицій у регіоні.

У боротьбі за домінування в новому регіональному порядку активно змагаються Туреччина, Іран і Саудівська Аравія. Однією з ключових геополітичних ліній напруги виступає протистояння між Тегераном і Ер-Ріядом. Основними гравцями на сучасному Близькому Сході залишаються Ізраїль, Туреччина, Іран і Саудівська Аравія. Водночас набирають ваги нові регіональні лідери – Катар та Об'єднані Арабські Емірати, які формують потужні інфраструктурні, торгівельні, інвестиційно-фінансові та інформаційно-комунікаційні хаби, що мають не лише регіональне, а й глобальне значення.

Американська політика стратегічного балансування у регіоні часто трактувалась союзниками як нестача чіткого курсу, що негативно впливало на довіру до США з боку партнерів. Зближення Вашингтона з Іраном або Туреччиною часто супроводжувалося охолодженням відносин із Саудівською Аравією та Ізраїлем. Подібну зміну у балансі сил на Близькому Сході аналізував американський дослідник Стівен Кінзер у праці «Перезавантаження: Іран, Туреччина і майбутнє Америки». У ній він відзначав, що саме Іран і Туреччина мають глибоку історичну пам'ять, прагнення до демократії та поділяють політичні цінності, що робить їх перспективнішими союзниками для США, ніж Ер-Ріяд чи Тель-Авів [67].

Таким чином, традиційний геополітичний трикутник, сформований між США, Саудівською Аравією та Ізраїлем, не лише не забезпечив стабільності на Близькому Сході, але, навпаки, спричинив масштабне зростання насильства та репресивних процесів. У зв'язку з цим в аналітичних колах все частіше з'являються тези щодо необхідності повернення до ізраїльської концепції «периферійної доктрини», яка бере початок ще з 1950-х років [63]. Ця доктрина передбачає, що в умовах антагоністичних відносин з арабськими сусідами Тель-Авів має орієнтуватися на союзницькі відносини з неарабськими державами регіону. У цьому контексті варто згадати план,

запропонований колишнім радником МЗС Ізраїлю Одедом Іноном, відповідно до якого стратегічне домінування Ізраїлю можливе лише за умови фрагментації арабських країн-сусідів [16, с. 129].

США, керуючись своїми масштабними геостратегічними та економічними амбіціями, намагаються змінити конфігурацію Близького Сходу таким чином, щоб зберегти своє домінуюче становище і не допустити встановлення контролю над регіоном з боку альтернативних світових гравців – навіть ціною тривалої нестабільності в окремих країнах. Американська зовнішня політика суттєво впливає на побудову сучасних моделей міжнародних відносин, а близькосхідний напрям служить показником реальної сили США та ілюструє потенційні сценарії глобального розвитку. Так, Фарід Закарія говорить про настання «постамериканської епохи», Еммануель Тодд – про світ «після імперії», Енн-Марі Слоттер – про мережеву структуру міжнародних відносин, Джованні Аррігі – про глобальний «системний хаос», а Річард Хаас – про епоху «безполярного безладу» [18, с. 33].

У цьому контексті відбувається переосмислення національних інтересів США, де регіони з більшим стратегічним значенням, зокрема Близький Схід, отримують вищий пріоритет у зовнішньополітичному порядку денному.

Одним із ключових викликів для національної безпеки Сполучених Штатів залишається загроза міжнародного тероризму, тісно пов'язана з дестабілізацією ситуації на Близькому Сході. Цю проблему можливо вирішувати за допомогою комплексу заходів. Зокрема, серед ефективних інструментів протидії зазначеній загрозі можна виокремити такі:

- тісна взаємодія з міжнародними партнерами та союзниками з метою запобігання терористичним атакам і стримування діяльності екстремістських угруповань;
- проведення активних дій, спрямованих на фізичне усунення терористичних осередків;

- удосконалення механізмів збору розвідданих та обмін інформацією зі спецслужбами інших країн;
- руйнування фінансових потоків, що забезпечують функціонування терористичних структур;
- протидія поширенню радикальної ідеології, яка сприяє вербуванню нових прихильників [20, с. 165].

Окреме місце у близькосхідній політиці США займає питання арабо-ізраїльського конфлікту. До початку 1990-х років ключову роль у процесах мирного врегулювання на Близькому Сході відігравали дві провідні наддержави – Сполучені Штати Америки та Радянський Союз. Саме ці країни ініціювали основні миротворчі проєкти для врегулювання конфлікту. Зокрема, США були особливо активними у цьому напрямі: кожна новообрана адміністрація висувала власну стратегію розв'язання арабо-ізраїльського протистояння. Помітний вклад у ці зусилля зробили президенти Д. Картер, Р. Рейган, Дж. Буш-старший та Б. Клінтон. Упродовж перших десятиліть ХХІ століття палестинське питання залишалося пріоритетом у близькосхідній політиці Вашингтона. Водночас жодній із американських адміністрацій не вдалося остаточно досягти мирного врегулювання. Близький Схід послідовно зберігає статус одного з найважливіших регіонів для зовнішньої політики США [46, с. 123].

13 вересня 1993 року, на галавині перед Білим домом у Вашингтоні, за участю представників країн-співголів Мадридської мирної конференції – США та Росії – було підписано важливий документ: «Декларацію принципів щодо тимчасових заходів для створення палестинського самоуправління». Підпис під документом поставили прем'єр-міністр Ізраїлю Іцхак Рабін та представник Організації визволення Палестини Махмуд Аббас. У декларації йшлося про поступове запровадження самоврядної адміністрації на окупованих територіях Західного берега та Сектора Газа, що мало стати першим кроком до створення незалежної палестинської держави після

завершення перехідного періоду [1, с. 179].

Подальші переговори між Ізраїлем та ОВП, а також укладення так званих проміжних угод у Каїрі (1994) та Табі (1995), були спрямовані на врегулювання умов переходу до остаточного визначення статусу майбутньої палестинської держави до квітня 1999 року [7, с. 109].

До визначеного терміну сторонам так і не вдалося досягти остаточної згоди, адже переговорний процес було зірвано через розбіжності з низки ключових питань: щодо визначення кордонів між Ізраїлем та потенційною палестинською державою, статусу Єрусалима, подальшого існування єврейських поселень і повернення палестинських біженців до своїх домівок.

У червні 1999 року, після перемоги на парламентських виборах в Ізраїлі, до влади прийшов кабінет міністрів на чолі з Ехудом Бараком. Новий уряд зміг вдихнути життя у заморожений мирний процес. 5 вересня того ж року в єгипетському курортному місті Шарм-еш-Шейх було підписано палестино-ізраїльський меморандум, який передбачав поетапне виконання сторонами взятих раніше зобов'язань, що до цього залишались нереалізованими [11, с. 13]. Також було поновлено перемовини стосовно остаточного врегулювання статусу палестинських територій. Досягнуті домовленості передбачали зокрема перегляд графіка виведення ізраїльських військ і ліквідацію низки єврейських поселень.

У травні 2000 року в місті Елліт відбулась зустріч між президентом США Біллом Клінтоном, прем'єром Ізраїлю Е. Бараком і лідером ОВП Ясиром Арафатом, під час якої була зроблена спроба остаточного вирішення конфлікту. Навіть було напрацьовано компромісні рішення щодо статусу Єрусалима та повернення палестинських біженців. Однак досягнуті угоди виявилися нестабільними: конкретизувати та реалізувати їх не вдалося через активний спротив як з боку ісламістських угруповань, так і традиціоналістських політичних сил [18, с. 33].

Наступна спроба зрушити з місця переговорний процес відбулася в липні 2000 року у Кемп-Девіді, де за ініціативи і при особистій участі

президента США Б. Клінтона знову зустрілися Е. Барак та Я. Арафат. Під час обговорення умов остаточного врегулювання ізраїльсько-палестинського конфлікту уряд Барака погодився передати під юрисдикцію майбутньої палестинської держави до 90% територій Західного берега та сектора Газа, залишаючи під контролем Ізраїлю найбільші поселенські анклав на Західному березі [24, с. 568].

Під час переговорів між палестинською та ізраїльською сторонами, що відбулися у Кемп-Девіді, сторонам вдалося окреслити деякі спільні підходи щодо ключових питань – таких як майбутній статус Єрусалима, проблема палестинських біженців і подальша доля єврейських поселень. Проте суттєві суперечності, особливо стосовно моделі територіального поділу між Ізраїлем та Палестиною і майбутнього статусу Єрусалима, не були подолані. Переговори завершилися повною невдачею, і черговий раунд зусиль із врегулювання палестинського питання не дав жодного результату. Надії на досягнення миру були перенесені на наступні дипломатичні зустрічі та міжнародні конференції [26].

Подією, яка суттєво вплинула на політичну ситуацію в регіоні, стало відвідування 28 вересня 2000 року лідером опозиційного блоку «Лікуд» Аріелем Шароном Храмової гори в Єрусалимі. Цей візит, здійснений разом із численними прихильниками, охопив територію, що має виняткове релігійне значення для обох релігій: тут розташована Стіна плачу – святиня іудаїзму, а також мечеть Аль-Акса – третя за важливістю святиня для мусульман. Даний вчинок було сприйнято ісламістами як провокація та наруга над ісламом, що стало безпосереднім поштовхом до початку другої інтифади.

30 квітня 2003 року Державний департамент США презентував новий план врегулювання ситуації на Близькому Сході під назвою «дорожня карта». Цей документ, ініційований американською адміністрацією та підтриманий Російською Федерацією, Європейським Союзом і Організацією Об'єднаних Націй, був сприйнятий як важливий крок до досягнення тривалого миру. У центрі концепції – принцип співіснування двох держав і взаємне виконання

зобов'язань усіма сторонами конфлікту [26].

Так звана «дорожня карта» окреслювала багатоступеневий процес мирного врегулювання між Ізраїлем і Палестиною під патронатом міжнародної «четвірки» посередників – США, Російської Федерації, Європейського Союзу та ООН. Першим етапом, що планувався на 2003 рік, було повне припинення насильницьких дій і терористичних актів. Наступний етап (червень–грудень 2003 року) передбачав створення палестинської держави з тимчасово окресленими кордонами [28, с. 57]. Заключна фаза, що мала охопити 2004–2005 роки, передбачала укладення угоди про постійний статус та остаточне врегулювання конфлікту. Завершення цього мирного процесу передбачало проведення міжнародної конференції з близькосхідного питання за ініціативи «четвірки» [30].

Як продовження цих зусиль, Рада Безпеки ООН ухвалила резолюцію № 1515, у якій підтвердила свою підтримку «дорожньої карти» і закликала обидві сторони дотримуватися її положень у співпраці з міжнародними посередниками. Палестинська адміністрація позитивно сприйняла цей план і заявила про готовність сприяти його повній реалізації, незважаючи на заперечення з боку радикальних палестинських організацій та угруповань.

Уряд Ізраїлю на чолі з Аріелем Шароном погодився на реалізацію плану лише за умови внесення 14 змін до нього. Втім, через численні суперечності та відсутність компромісу реалізація цього документу так і не відбулася, а конфлікти між ізраїльтянами та палестинцями продовжували набирати обертів [32, с. 59].

Після смерті Ясіра Арафата в жовтні 2004 року надії на відновлення мирного процесу отримали новий імпульс. Президент США Джордж Буш висловив упевненість, що 2005 рік стане поворотним у справі досягнення миру на Близькому Сході. Він зазначив: «Наступний рік буде вирішальним, бо він принесе мир. Іронія полягає в тому, що саме палестинці та Ірак сприятимуть змінам у регіоні, який особливо їх потребує» [33, с. 157]. Ця ідея стала одним із головних принципів зовнішньої політики США. Буш також

підкреслив, що прагнутиме досягнення миру під час свого другого президентського терміну. За його словами, вибори голови Палестинської національної адміністрації стануть першим кроком до конструктивного діалогу з головним кандидатом – очільником Виконавчого комітету ОВП Махмудом Аббасом [36, с. 117].

Ізраїльська сторона та Палестинська національна адміністрація висловили згоду щодо необхідності спільної та впорядкованої реалізації плану щодо розмежування, який передбачав виведення ізраїльських поселень із Сектора Гази та частини Західного берега річки Йордан. Про це 19 червня 2005 року заявила державний секретар США Кондоліза Райс після переговорів у Єрусалимі з прем'єр-міністром Ізраїлю Арієлем Шароном. Напередодні вона провела зустріч із головою ПНА Махмудом Аббасом на Західному березі [39, с. 15].

Кондоліза Райс повідомила, що після завершення евакуації ізраїльських сил із Сектора Гази всі житлові споруди, збудовані поселенцями, будуть демонтовані. Палестинське керівництво наполягало на знесенні одно- і двоповерхових будівель із метою подальшого спорудження багатоповерхових житлових комплексів для палестинського населення [42, с. 16].

За словами держсекретаря США, два дні інтенсивних переговорів із представниками обох сторін переконали її в тому, що існує спільне прагнення до мирного та організованого виконання плану з виведення поселень. Раніше вона назвала ініціативу з розмежування «історичним кроком», що може дати новий імпульс реалізації мирної програми «дорожня карта» та створенню незалежної держави Палестина [45, с. 53].

Крім того, Райс підкреслила, що проведе обговорення з Шароном щодо необхідних заходів для забезпечення безконфліктного перебігу процесу розмежування. На її думку, успішне виконання цього плану сприятиме зміцненню ізраїльської безпеки, а також формуванню атмосфери довіри та взаєморозуміння між сторонами – основи для стабільного й мирного майбутнього на Близькому Сході [50].

Під час масштабної дипломатичної місії, що передбачала інтенсивні поїздки, держсекретар США Кондоліза Райс провела зустрічі з лідерами Ізраїлю, Палестинської національної адміністрації, а також представниками Йорданії, Єгипту, Саудівської Аравії та Кувейту. У рамках цих перемовин Райс висунула ініціативу щодо поновлення реалізації мирного плану «дорожня карта» з метою якнайшвидшого створення Палестинської держави із тимчасово встановленими кордонами. Вона оголосила про намір провести у лютому 2005 року зустріч за участю себе, президента ПНА Махмуда Аббаса та ізраїльського прем'єра Ольмерта, при цьому пообіцявши останньому, що не планується жодного розширення переговорного формату та не передбачається проведення міжнародної конференції.

27 листопада 2007 року в Аннаполісі відбулася міжнародна зустріч, ініційована президентом США Джорджем Бушем [53]. Однак незабаром подію почали називати просто «зустрічню», що фактично знизило її статус і вагу. Схоже, що ще на ранньому етапі підготовки не виникало серйозних ускладнень, які могли б поставити під сумнів саму можливість проведення форуму.

Основною проблемою виявився фінальний документ, який першочергово мав стати центральною метою зібрання представників понад сорока країн. Палестинська сторона наполягала на тому, щоб цей документ чітко окреслив принципи та часові рамки остаточного врегулювання конфлікту. Водночас Ізраїль рішуче виступав проти обговорення конкретних положень на цьому етапі [55]. До самого початку зустрічі сторони мали протилежні тлумачення навіть першого пункту «дорожньої карти», що вимагав призупинення будівництва ізраїльських поселень і роззброєння екстремістських угруповань з боку палестинців.

Так, прем'єр-міністр Ізраїлю Єхуд Ольмерт, хоча й заявив про припинення зведення нових поселень, уникнув згадки про необхідність зупинити їх «природне зростання», чого вимагає палестинська сторона. Ізраїльтяни ж, у свою чергу, висловлювали серйозне занепокоєння через, на

їхню думку, недостатні зусилля ПНА у боротьбі з терористичними структурами.

Неодноразові засідання робочих груп і персональні переговори між прем'єр-міністром Ізраїлю Єхудом Ольмертом і главою Палестинської національної адміністрації Махмудом Аббасом до останніх днів залишали відкритим питання: чи вдасться сторонам погодити спільну декларацію до 27 листопада [58]. В Ізраїлі цей документ називали саме «декларацією», тоді як палестинська сторона надавала перевагу більш нейтральному терміну – «документ». Хоча зустріч першопочатково планувалася на вересень, фактично вона була перенесена на кінець осені. Враховуючи, що від цієї події не очікували переламних змін у близькосхідному врегулюванні, її підсумки не викликали значного розчарування.

До останнього моменту залишалося незрозумілим, скільки саме держав візьмуть участь у форумі. Однією з ключових країн, що формували загальний настрій навколо події, була Саудівська Аравія, яка скептично поставилася до недостатньо конкретного порядку денного, назвавши його «нечітким і практично порожнім». Тим не менш, на терміновому засіданні Ліги арабських держав у Каїрі було прийнято рішення не перешкоджати проведенню зустрічі, і більшість арабських країн, продемонструвавши єдність, погодилися взяти участь в Аннаполіському форумі [42, с. 47].

Щодо представників палестинського керівництва, то вони намагалися продемонструвати оптимізм ще до початку зустрічі, завчасно оголосивши про її позитивні результати. Махмуд Аббас, який спочатку покладав великі сподівання на саміт в Аннаполісі, хоча згодом і охолов через невизначеність у підготовці, після повернення зі США заявив, що зустріч виконала головне завдання – дала старт переговорам між ізраїльською та палестинською сторонами. Він підкреслив, що «ключовою метою було розпочати палестино-ізраїльський переговорний процес, і саме цього вдалося досягти».

Попри значні зусилля американської дипломатії, особливо держсекретаря Кондолізи Райс, яка кілька разів відвідала регіон для

переговорів із лідерами арабських країн та Ізраїлю, роль Аннаполіської конференції залишається досі неоднозначною [39, с. 14]. Вона забрала чимало ресурсів і уваги, але кінцевий результат важко однозначно оцінити.

Ще до відновлення офіційних переговорів між Палестиною та Ізраїлем після Аннаполіської зустрічі, Махмуд Аббас неодноразово наголошував, що палестинська сторона категорично не прийме формулювання «Ізраїль – країна євреїв». Водночас він висловлював готовність визнати Ізраїль як державу, де мешкають і євреї, і представники інших національностей.

Стан взаємин між палестинцями та ізраїльтянами щодо врегулювання конфлікту є одним із ключових факторів безпеки в Близькосхідному регіоні. Без конструктивного вирішення арабо-ізраїльської проблеми не варто сподіватися на створення стабільної та ефективної системи мирної співпраці між усіма країнами цього регіону [38, с. 82].

Коли Ізраїль розпочав масштабну військову операцію в секторі Газа під назвою «Литий свинець», що тривала з 27 грудня 2008 року до 18 січня 2009 року, головною метою було завдати удару по бойовій інфраструктурі палестинського руху ХАМАС. Задачею операції було припинити ракетні обстріли південних територій Ізраїлю та гарантувати їхню безпеку [35, с. 25].

Позиція Сполучених Штатів у цьому конфлікті була очікуваною. Вашингтон підтримав дії Ізраїлю, висловивши лише стримане співчуття у зв'язку зі смертю цивільних осіб. Хоча в Раді Безпеки ООН американська делегація утрималася під час голосування щодо резолюції 1860, Конгрес США одноголосно ухвалив постанову на підтримку ізраїльських військових заходів. Водночас у Вашингтоні усвідомлювали, що силові методи не можуть повністю розв'язати проблему палестинського радикалізму та припинити напади бойовиків ХАМАС на Ізраїль.

Після приходу до влади президент США Барак Обама зробив низку публічних заяв, які свідчили про його прагнення скоригувати зовнішньополітичний курс Сполучених Штатів на Близькому Сході. У контексті врегулювання регіонального конфлікту він наголошував на

необхідності створення незалежної Палестинської держави як ключової умови для досягнення стійкого миру. Попри те, що США й раніше підтримували цю концепцію в межах «Дорожньої карти», адміністрація Обама демонструвала значно більшу політичну рішучість у питанні її практичної реалізації порівняно з попередніми президентськими командами [34, с. 516].

Однією з характерних ознак підходу нової адміністрації стала жорстка позиція щодо ізраїльської поселенської політики на території Західного берега річки Йордан. Обама відкрито виступив проти подальшого розширення поселень, підкреслюючи, що припинення їх будівництва є необхідною передумовою для відновлення повноцінного переговорного процесу між сторонами конфлікту [11, с. 13].

Початковий варіант плану, запропонований у меморандумі Бейкера–Гамільтона, був спрямований на схилення ізраїльської сторони до прийняття ключових положень так званої «саудівської мирної ініціативи». Йшлося про повернення до умовної «зеленої лінії», формування повноцінної палестинської держави в межах Західного берега та Сектора Гази, питання статусу Єрусалима, а також надання права на імміграцію особам, які претендують на статус палестинських біженців, разом із механізмами виплати компенсацій мільйонам постраждалих.

Проект Бейкера–Гамільтона, який фактично виступав як напівофіційна програмна платформа Демократичної партії США, активно обговорювався в американських засобах масової інформації напередодні виборів до Конгресу та став предметом гострої політичної дискусії.

У період з 3 по 8 червня 2009 року президент США Барак Обама здійснив серію офіційних візитів до країн Європи та Близького Сходу, що мали важливе міжнародно-політичне значення, зокрема в контексті врегулювання палестинського питання.

Під час виступу в Каїрському університеті він уперше відкрито заявив про необхідність припинення будівництва ізраїльських поселень на окупованих палестинських територіях. Окрему увагу було приділено визнанню безальтернативності створення Палестинської держави як ключового елементу стабільного мирного врегулювання. Обама підкреслив підтримку Сполученими Штатами законних прагнень палестинського народу до державності та вперше на офіційному рівні визнав територію проживання палестинців як Палестину, прирівнюючи її статус у своїй риториці до Ізраїлю [12, с. 257].

Крім того, американський президент закликав палестинську сторону відмовитися від застосування насильства, а також звернувся до арабських країн із закликом не використовувати конфлікт як інструмент відволікання уваги від внутрішньополітичних проблем. У його заявах також містився заклик до арабських держав до офіційного визнання Ізраїлю та сприяння розбудові ефективних державних інституцій у Палестині [26].

Новопризначена державна секретарка США Хілларі Клінтон розпочала дипломатичну активність у регіоні з участі в міжнародній конференції в єгипетському Шарм-еш-Шейху 2 березня 2010 року. У межах цього візиту вона провела низку ключових переговорів у Єрусалимі, зокрема зустрічі з президентом Ізраїлю Шимоном Пересом, міністром закордонних справ Ціпі Лівні, колишнім прем'єр-міністром Ехудом Ольмертом та Біньяміном Нетаньяху. Після цього відбулися переговори з палестинським керівництвом — головою Палестинської національної адміністрації Махмудом Аббасом і прем'єр-міністром Саламом Фаядом.

У період 3–8 червня 2009 року президент США Барак Обама здійснив серію дипломатичних візитів до країн Європи та Близького Сходу, які суттєво вплинули на міжнародний політичний дискурс навколо палестинського питання. Ці поїздки стали складовою ширшої стратегії перегляду підходів Вашингтона до врегулювання близькосхідного конфлікту.

Під час виступу в Каїрському університеті американський лідер уперше

настільки чітко окреслив необхідність припинення розширення ізраїльських поселень на окупованих палестинських територіях. Особливий акцент було зроблено на тому, що створення Палестинської держави є не предметом політичних дискусій, а об'єктивною реальністю, без якої неможливе досягнення стабільного миру. Було публічно підтверджено підтримку законних національних прагнень палестинського народу [12, с. 257].

Окремий блок заяв стосувався необхідності відмови палестинської сторони від насильницьких методів політичної боротьби. Паралельно Б. Обама звернувся до урядів арабських держав із закликом не використовувати конфлікт як інструмент внутрішньополітичної мобілізації. У ширшому контексті він наголосив на потребі міжнародного визнання Ізраїлю та розвитку ефективних інституцій державного управління на палестинських територіях [26].

Дипломатичну лінію Сполучених Штатів у регіоні продовжила новопризначена державна секретарка Хілларі Клінтон, яка 2 березня 2010 року взяла участь у міжнародній конференції в Шарм-ель-Шейху. У межах цього візиту відбулися послідовні зустрічі в Єрусалимі з ключовими ізраїльськими політичними діячами, а також переговори з керівництвом Палестинської національної адміністрації, що засвідчило прагнення США зберігати активну посередницьку роль у процесі врегулювання конфлікту.

Попри чітку заяву США про намір застосувати вето на заявку Палестинської національної адміністрації (ПНА) в Раді Безпеки ООН, а також численні заклики Європейського Союзу відмовитися від одностороннього звернення до Організації Об'єднаних Націй і повернутися до переговорів з Ізраїлем, лідери ПНА 23 вересня 2011 року надіслали лист до Генеральної Асамблеї та Ради Безпеки ООН [28, с. 107]. Для палестинців проблема полягала не лише у подоланні американського вето, а й у відсутності впевненості, що їх заявка отримає необхідну підтримку щонайменше дев'яти із 15 членів Ради Безпеки.

Аналізуючи цю ситуацію, можна виокремити кілька чинників, що

впливали на позицію США у 1990-х роках. Варто відзначити, що ставлення Америки до Ізраїлю залишалося стабільним – ця країна завжди була і залишається ключовим партнером США в регіоні Близького Сходу. Зміни торкалися лише деяких підходів та деталей у різних планах Близькосхідного врегулювання, запропонованих американськими президентами. Відтак, підтримка Ізраїлю була і залишається головною метою, яка визначала американську позицію щодо палестинського питання [26]. Ще одним важливим аспектом було прагнення до переговорів з обох сторін – Ізраїлю і Палестини. Важливо також, що ці переговори отримували підтримку від усіх арабських держав Близького Сходу, які також брали участь у процесі.

Внутрішньополітична ситуація в регіоні стала ключовим фактором, що впливав на позицію Сполучених Штатів у 90-х роках минулого століття. Величезне значення мала політична сила, яка приходила до влади в Ізраїлі, а також готовність Організації визволення Палестини (ОВП) та її керівництва вести переговори. Саме ці фактори стали причиною численних невдач США у їхніх зусиллях розв'язати конфлікт.

Відтак, після закінчення холодної війни на Близькому Сході та в Північній Африці традиційно спостерігаються чотири фактори американської стратегії: 1) контроль над нафтовими ресурсами; 2) необхідність гарантування ринків збуту в регіоні; 3) забезпечення безпеки Ізраїлю; 4) довести конфлікт з ісламістським Іраном до необхідного кінця [30]. 3 вересня 2001 року адміністрація Джорджа Буша додала боротьбу з міжнародним тероризмом. Зіткнувшись із двома політичними лініями – підтримкою Ізраїлю та деспотичних близькосхідних режимів у недопущенні до влади ісламістів, Сполучені Штати почали переглядати своє ставлення до останніх. Контроль над близькосхідною нафтою був важливий для Сполучених Штатів у світлі їхньої зростаючої стратегічної конкуренції з Китаєм, великим споживачем вуглеводів. Контролюючи сировину, можна було регулювати економічний розвиток китайської економіки та військово-промислового комплексу.

РОЗДІЛ 3. ЕВОЛЮЦІЯ ПОЛІТИКИ США НА БЛИЗЬКОМУ СХОДІ (1991-2024 РР.)

3.1. Політика адміністрацій Дж. Буша-старшого, Б. Клінтона, Дж. Буша-молодшого (1991-2009 рр.): війни в Перській затоці, антитерористична боротьба

Період від завершення Холодної війни до початку другого десятиліття ХХІ століття ознаменувався активним і багатовимірним залученням Сполучених Штатів Америки до процесів, що відбувалися на Близькому Сході. Адміністрації Джорджа Буша-старшого, Білла Клінтона та Джорджа Буша-молодшого визначили ключові вектори американської політики в регіоні, зосередивши увагу на забезпеченні стабільності, боротьбі з новими формами загроз і гарантуванні доступу до енергетичних ресурсів. Важливими маркерами цього періоду стали війна в Перській затоці 1991 року, спроби дипломатичного врегулювання близькосхідних конфліктів у 1990-х роках, а також радикальна зміна підходів після терористичних атак 11 вересня 2001 року. Антитерористична боротьба, оголошена адміністрацією Дж. Буша-молодшого, відкрила нову еру у зовнішній політиці США – зокрема, в контексті воєн в Афганістані та Іраку, що мали значний вплив на безпекову архітектуру Близького Сходу.

Проект «Близькосхідне партнерство», в основному американський, був лобійований Ізраїлем після Другої війни в Перській затоці (1991) з метою домогтися тотальної зміни ситуації в регіоні. До нього увійшли арабські країни, Ізраїль і ряд азіатських і африканські держави. При цьому акцент було зміщено на інтеграцію та співпрацю між усіма державами регіону, а не лише всередині окремої групи країн, зокрема арабських. Фактично ставилося завдання не допустити природного об'єднання арабського світу. Нове ідеологічне обґрунтування лягло в основу відомого американського проекту «Великого Близького Сходу» або «Новий Близький Схід» [34, с. 455]. По суті, це старий проект, покликаний забезпечити стратегічні інтереси США в регіоні.

Політична криза в регіоні Перської затоки 1990-1991 років виникла в надзвичайно відповідальний та переломний період сучасної історії, коли Сполучені Штати та Радянський Союз почали поступовий перехід від протистояння до конструктивної взаємодії на фоні розпаду СРСР [35, с. 28]. Цей процес міг би сприяти створенню нових, ефективних механізмів регулювання міжнародних відносин і формуванню більш стабільного світового порядку.

В цих умовах несподівана окупація Кувейту іракськими військами у серпні 1990 року стала аномальним явищем, яке суперечило основним тенденціям світового розвитку. Вона справила значний вплив на більшість міжнародних політичних процесів останніх двох десятиліть і ймовірно визначатиме ключові парадигми як сучасності, так і майбутнього світового суспільства [28, с. 107]. Втім уже зараз очевидно, що криза в Перській затоці не була випадковістю, а відображала глибинні суперечності своєї епохи та стала важливим етапом в історії міжнародних відносин кінця XX століття.

У кінці 1980-х – на початку 1990-х років у політичних та академічних колах США почалося активне обговорення концепції «нового світового порядку». При цьому розглядалися, зокрема, два головних сценарії для Америки, які відрізнялися за ступенем пріоритетності індивідуальних дій держави або колективних міжнародних зусиль. Відомий дипломат і вчений у галузі міжнародних відносин Генрі Кіссінджер сформулював цю дилему так: «У новому міжнародному порядку виникне багато центрів впливу як у межах великих регіонів, так і між ними. Ці центри будуть відображати відмінності у історичних досвідах та уявленнях. У такому світі зберегти мир можна буде лише одним із двох шляхів – через домінування або через рівновагу» [16, с. 89]. Відтак, перед адміністрацією США постало ключове питання: чи може одна держава, навіть так потужна, як Сполучені Штати, взяти на себе роль універсального гаранта стабільності – «світового судді й поліцейського», чи ж новий світовий порядок можливий лише за умов колективних зусиль рівноправних учасників міжнародної спільноти [12, с. 256].

Варто підкреслити, що у передвиборчій програмі республіканців 1988 року закладалися ключові засади зовнішньої політики адміністрації Дж. Буша-старшого, які базувалися на перевірених часом рейганівській тріаді – силі, реалізмі та діалозі. При цьому наголошувалося, що «успішність діалогу та контактів можлива лише за умови позиції сили». Крім того, республіканці заявляли про прагнення «поширювати ідеали свободи та миру у світі, застосовуючи військову потугу США як основний інструмент гарантування безпеки країни та стабільності за її межами» [33, с. 158].

Як і адміністрація Р. Рейгана, команда Дж. Буша-старшого визначила своєю пріоритетною зовнішньополітичною метою «закріплення провідної ролі США на світовій арені» [34, с. 589]. З огляду на це можна стверджувати, що після приходу нового президента у Білий дім політична орієнтація Америки залишалася глобалістською.

Окупація Кувейту Іраком стала для міжнародної спільноти раптовим і серйозним потрясінням, хоча в деякій мірі таке розвиток подій можна було очікувати. Після виснажливої війни з Іраном іракський керівник Саддам Хусейн потребував морального та економічного відновлення. На момент завершення ірано-іракського конфлікту прямий зовнішній борг Іраку перевищував 70 мільярдів доларів, а для відновлення економіки країні необхідно було приблизно ще 150 мільярдів доларів. Спроби Іраку домогтися різкого підвищення цін на нафту в рамках ОПЕК – з 18 до 25 доларів за барель – а також списання 50 мільярдів доларів боргів арабськими державами Перської затоки виявилися безрезультатними [33, с. 160].

У цей період Сполучені Штати та міжнародна спільнота зосередилися на ліквідації глобального протистояння, перебудові процесів у Європі, а також вирішенні вже наявних регіональних конфліктів. Хоча питання профілактики нових локальних криз було вкрай актуальним, на практиці для його реалізації бракувало ресурсів, а ймовірність появи нових осередків напруженості на Близькому Сході не сприймалася як серйозна загроза. Однак навесні 1990 року у США викликала занепокоєння інформація про те, що Ірак

намагається посилити свій потенціал у сфері зброї масового знищення. Це призвело до двох офіційних заяв з боку Білого дому, хоча подальших дій тоді не було [33].

Адміністрація Сполучених Штатів також мала інформацію про наявні суперечки між Іраком і Кувейтом, проте американські дипломати не змогли чітко донести до Іраку межі прийнятної поведінки у його діях. Втім, реальність полягає у тому, що експерти з близькосхідної політики США, можна сказати, «прогледіли» потенційно небезпечну ситуацію, яка набирала обертів [38, с. 82].

Напад Іраку на Кувейт став явним порушенням міжнародних норм і цивілізованих стандартів міждержавних відносин. Більше того, ці дії могли зруйнувати багаторічні зусилля, спрямовані на поліпшення глобальної обстановки та зменшення як світової, так і регіональної напруги. У цьому контексті важко було не погодитися з позицією президента Буша, який охарактеризував дії Іраку як «жорстокий удар по самому фундаменту міжнародного права і цивілізованих ідеалів», а також як «виклик кращому світу, який ми всі сподівалися побудувати після завершення холодної війни» [39, с. 14].

Кризова ситуація в Перській затоці стала фактично першим серйозним тестом на шляху до формування нового, стабільного і безпечного світового порядку. Від того, як її вирішать, залежала доля: чи буде створено небезпечний прецедент, що міг би активувати низку протиріч і амбіцій, властивих країнам «третього світу». Проте ані США, ані міжнародна спільнота в цілому не могли допустити такого розвитку подій.

8 серпня 1990 року президент Дж. У. Буш оголосив про початок розгортання американських військових сил на території Саудівської Аравії за її проханням. Вже наступного дня почалася перекидання підрозділів американської армії. Варто зазначити, що розміщення військ США безпосередньо у зоні конфлікту не було заздалегідь узгоджене з ООН, а також про це не було повідомлено Раді Безпеки та провідні держави світу.

Втім, дії Сполучених Штатів у цьому випадку були розцінені як такі, що відповідали нормам міжнародного права та положенням статті 51 Статуту ООН, яка гарантує право суверенних держав на індивідуальну та колективну самооборону. Президент Дж. У. Буш особливо наголошував, що перед американськими військовими стоять «виключно оборонні» завдання. Після цих кроків адміністрація США розпочала активну дипломатичну кампанію з метою залучення інших країн до коаліції [41, с. 150].

Американські дії з протидії іракській агресії розгорталися у двох основних напрямках. З політичної та економічної сторін Сполучені Штати ефективно використовували інструменти, передбачені статтями 41 і 42 Статуту ООН – заходи без застосування зброї, такі як блокада, демонстрації сил, а також інші операції повітряних, морських і сухопутних військ держав-членів ООН. Водночас, готуючи силову операцію проти Іраку, США спиралися переважно на статтю 51 Статуту, що визначає право на індивідуальну та колективну самооборону [47, с. 408].

Зусилля адміністрації Сполучених Штатів щодо мирного врегулювання кризи реалізовувалися шляхом імплементації колективних заходів, розроблених Радою Безпеки ООН, і суворо відповідали їх вимогам. Важливу роль у цьому відіграли одинадцять резолюцій, прийнятих Радою Безпеки у зв'язку з кризою в Перській затоці. Президент Дж. У. Буш неодноразово підкреслював, що «ключем» до розв'язання конфлікту є саме колективні дії. Американська дипломатія діяла у тісній координації з арабськими країнами, західноєвропейськими союзниками та СРСР.

Отже, у ході «іракської кампанії» 1990-1991 років та після її завершення Сполучені Штати були змушені реалізовувати стратегії, що ґрунтувалися на політичних моделях для Близького Сходу, розроблених американськими елітами після Другої світової війни. Це включало втілення принципів «життєвої важливості та пріоритетності регіону» для зовнішньої політики США, а також необхідність підтримувати «переважання» Америки в цьому регіоні через застосування як «балансу сил» і «балансу впливів», так і

«реальної політики».

Підсумовуючи, варто зазначити, що аналіз стратегічних моделей американської політики щодо Близького Сходу, запропонованих адміністрацією президента Дж. Буша-старшого, дозволив виокремити кілька ключових аспектів. По-перше, слід відзначити послідовність та комплексність стратегії США кінця 1980-х – початку 1990-х років, яка стала логічним продовженням і розвитком зовнішньополітичних ініціатив попередніх президентських команд, що в подальшому призвело до широкого впровадження та розширення механізмів «стратегічного партнерства» і основних підходів до «управління конфліктами». По-друге, центральною сферою реалізації американської зовнішньої політики в контексті Близького Сходу було кризове управління, особливо у напрямку врегулювання палестинського питання та арабо-ізраїльської напруженості, а також забезпечення безпеки в регіоні Перської затоки [51, с. 300].

Для адміністрації США ключовими проблемами на Близькому Сході були відносини з Іраком та Іраном, а також ізраїльсько-палестинський конфлікт. У відповідь на систематичне порушення санкцій режимом Хусейна і продовження Іраном розробки ядерної програми, Вашингтон впровадив комплекс несилкових заходів тиску, спрямованих на припинення розробки зброї масового знищення та підтримки радикальних ісламістських угруповань.

Після того, як Хусейн заборонив інспекторам МАГАТЕ доступ до ключових стратегічних об'єктів, було ухвалене рішення про проведення спільних американо-британських авіаударів по ядерних об'єктах Іраку. Ці дії змусили іракського лідера стати більш поступливим, хоча напруженість у регіоні зберігалася [54, с. 48]. Що ж до ізраїльсько-палестинського конфлікту, то у вересні 1993 року у Вашингтоні за участі президента Клінтона було підписано декларацію про мирне врегулювання між Іцхаком Рабіном та Ясиром Арафатом.

Завдяки спільній підтримці адміністрації Б. Клінтона було досягнуто

низки важливих угод між ізраїльською та арабською сторонами, які мали проривний характер. Найбільш значущою з них стала мирна угода між Ізраїлем та Організацією визволення Палестини, підписана на галявині Білого дому у вересні 1993 року після переговорів в Осло. Наступні угоди, що пішли за «Осло-1», були також укладені за суттєвого сприяння американської адміністрації [55].

Втім, незважаючи на численні зусилля Клінтона щодо врегулювання конфлікту на Близькому Сході, цей процес не набув остаточного характеру. У середині 1990-х мирний діалог почав уповільнюватися, а кінцем 2000 року, наприкінці вересня, нова хвиля інтифади охопила сектор Гази та Західний берег річки Йордан, призвівши до загибелі сотень палестинців і десятків ізраїльських мирних жителів.

У відповідь американська дипломатія змогла досягти угоди з Йорданією про часткову нормалізацію відносин з Ізраїлем і ініціювала кампанію зі збору фінансів на підтримку палестинських органів самоврядування. Однак процес примирення зазнав краху після вбивства Рабіна та приходу до влади консервативного уряду під керівництвом Нетаньяху. У 1998 році Клінтон досяг компромісу між конфліктуючими сторонами, але рішення було швидко відкинуте партією Лікуд [62]. Ще одна спроба врегулювання, здійснена влітку 2000 року під час переговорів між Є. Бараком і Я. Арафатом, також не увінчалася успіхом [46, с. 124].

На думку Ф. Джерджеса, адміністрація Клінтона підтримувала Ізраїль більше, ніж будь-який інший американський уряд у минулому. Арабські спостерігачі часто характеризували її як «найпроізраїльськішу в історії США». В ізраїльських колах навіть з'явився вислів, що Клінтон був «більш проізраїльським, ніж це було потрібно» [45, с. 53].

Прихильники збалансованої політики пояснюють це зростанням впливу так званих «нераціональних акторів» у формуванні зовнішньої політики США – насамперед руху Християнських правих та їхніх союзників у Конгресі, які переконані, що подальше зміцнення альянсу з Ізраїлем принесе

значно більше вигод, як політичних, так і духовних, ніж пошук вирішення палестинського питання [42, с. 17].

За словами Р. Фрідмана, професора політичних наук і керівника Балтиморського єврейського університету, президент Клінтон побоювався, що проізраїльське лобі може ініціювати потужний протест у ЗМІ та Конгресі, де домінували республіканці, що ускладнило б політичне життя як самого президента, так і демократів. Скандал із М. Левінські значно підірвав репутацію Клінтона, а посилення ролі Конгресу, який підтримував жорстку лінію ізраїльського уряду, дозволило Нетаньяху уникнути американського тиску [14, с. 90].

Хоча ці політологи підтримували ідею збереження дружніх стосунків з Ізраїлем, вони вважають, що адміністрація Б. Клінтона мала б зайняти більш жорстку позицію як щодо палестинців, так і щодо Нетаньяху. Представники цього погляду наголошують, що явна проізраїльська орієнтація підриває авторитет Вашингтона як нейтрального посередника. Без збалансованої стратегії, спрямованої на мирне врегулювання конфлікту між Ізраїлем та його сусідами, Сполученим Штатам буде надзвичайно складно підтримувати конструктивні робочі відносини як із Ізраїлем, так і з лояльними до США арабськими режимами. Особливо жорстку критику політики адміністрації Клінтона у близькосхідному врегулюванні висловлюють американські ліберальні політологи. Вони наголошують, що очолюваний США арабо-ізраїльський мирний процес з самого початку мав явно проізраїльський характер і не враховував навіть мінімально вимоги арабської сторони.

У сфері торгівлі та економіки відкрилися нові перспективи, що були пов'язані із завершенням «холодної війни», зокрема – із виникненням нових ринків і джерел сировини на постсоціалістичних територіях, а також з послабленням політико-ідеологічних бар'єрів, які раніше стримували розвиток міжнародної торгівлі. Водночас це породжувало нові виклики для Сполучених Штатів, серед яких були загрози виникнення ізольованих регіональних торговельно-економічних блоків і вразливість світової

фінансової системи [11, с. 14]. Внаслідок цього Вашингтон активізував свої зусилля щодо формування глобальної торгової архітектури. Варто зауважити, що за часів адміністрації Клінтона США вперше серйозно зіткнулися з проблемою міжнародного тероризму.

Так, у 1993 році стався вибух у Всесвітньому торговому центрі в Нью-Йорку, у 1996 році – теракт на військовій базі США в Саудівській Аравії, а в 1998 році були підірвані американські посольства в Кенії та Танзанії. Більшість цих атак була пов'язана з терористичною організацією «Аль-Каїда», яку очолював Уссама бен Ладен. У відповідь Білий дім провів ракетні удари по базах бойовиків в Афганістані і включив тероризм до числа ключових загроз у постбіполярному світі [18, с. 35].

Виступаючи на Саміті тисячоліття в Нью-Йорку у 2000 році, Б. Клінтон наголосив, що хоча в світі стало менше міждержавних воєн, посилилася кількість внутрішніх конфліктів, зумовлених етнічними та релігійними протиріччями. Головним уроком для міжнародної спільноти, враховуючи події XX століття, є розуміння важливості вибору сторони в конфлікті, оскільки пасивність може спричинити ще серйозніші наслідки [5, с. 26].

Після серії терактів 2001 року в західних країнах іслам став новим ворогом «цивілізованого світу», змінивши комуністичного ворога часів холодної війни. Такий підхід обґрунтовувався зростанням терористичної активності ісламістськими групами, які прийняли радикальні релігійні, расистські та націоналістичні концепції, на думку США, цю загрозу слід усунути шляхом виправлення політичної, соціальної та економічної ситуації, що склалася в результаті «ірраціональної» політики, яку проводили правлячі режими в арабському та мусульманському світі.

Після терористичних атак 11 вересня 2001 року в центр уваги потрапили питання, які раніше не отримували достатньої уваги ні в Конгресі, ні в Державному департаменті США. Виявилося, що зниження фінансування міжнародних освітніх програм, яке почалося ще у 1993 році, призвело до суттєвого скорочення кількості учасників, переважно з країн з великою

часткою мусульманського населення [3, с. 233]. Якщо у 1993 році в цих програмах брали участь приблизно 4000 осіб, то до 2001 року цей показник зменшився на тисячу, причому найбільше постраждали обміни з такими державами, як Єгипет, Саудівська Аравія, Ємен, Афганістан, Пакистан, Бангладеш і Індія.

За даними досліджень, обсяг фінансування цих програм порівняно з 1980-ми роками знизився на 50%. Різноманітні аналітичні центри провели численні дослідження, які продемонстрували, що в мусульманських країнах Близького Сходу відбувся демографічний бум, і молодь віком до 24 років складала від 50% до 65% населення наприкінці 1990-х. Водночас опитування громадської думки у державах, що протягом «холодної війни» підтримували США, фіксували зниження прихильності до Америки, причому найгірші оцінки висловлювала саме молодь, зокрема школярі – для яких на кінець 2001 року Держдепартамент не мав програм обміну [9, с. 89]. У одному зі звітів Г. Фуллера, колишнього співробітника ЦРУ і експерта з регіону Близького Сходу, зазначалося, що «саме молоде покоління бойкотувало США і заважало продажам американських товарів, а не старші, які раніше навчалися у США» [12, с. 258].

Антиамериканські настрої серед молоді країн Близького Сходу стали предметом широкої дискусії в американському суспільстві, що спрямована на пошук причин ворожості населення регіону до США. Опитування громадської думки, проведені Центром П'ю (The Pew Research Center For The People & The Press), показали тривожні результати: у більшості близькосхідних держав образ Сполучених Штатів сприймався негативно [15].

Відтак, експерти, а також представники адміністрації президента Джорджа Буша-молодшого і члени Конгресу почали розробляти нові підходи та визначати цільові аудиторії. Дуже швидко завдання публічної дипломатії отримало новий акцент – до цього невідомий у політиці США на Близькому Сході – формування демократії шляхом створення лояльної до Америки еліти.

У березні 2002 року було запропоновано залучати до навчання у США журналістів, школярів і видавців з мусульманських країн, причому тривалість навчання планувалася короткою, аби охопити якомога більшу кількість населення [20, с. 166]. Цю ініціативу, висунуту одним із республіканців, підтримали в Конгресі. У подальшому Г. Хайд розпочав пошук лобістів серед чиновників адміністрації Джорджа Буша-молодшого і здобув підтримку в Дорадчому комітеті з публічної дипломатії при президенті США [23, с. 117].

У вересні 2002 року завдяки спільним зусиллям Конгресу та Дорадчого комітету було законодавчо зобов'язано Державний департамент розробити нову стратегію публічної дипломатії. Держдепартамент оперативно відреагував, і був створений проект оновленої публічної дипломатії США в країнах Близького Сходу. Основна увага при цьому зосередилася на навчанні молоді, жінок, школярів, журналістів і студентів із мусульманських держав.

У своєму аналізі нової стратегії Сполучені Штати спиралися на Звіт про людський розвиток і Людський розвиток в арабському світі звіти, представлені ООН у 2002-2003 рр. [26]. Ці звіти діагностували кризу, яка охопила арабські суспільства, і перешкоди, які стояли на шляху справжнього гуманітарний підйом у різних арабських країнах. Суть пропонованих рішень виражалася одним словом: реформи.

Складовими майбутніх перетворень були запропоновані: сприятлива демократія та корисна ефективне управління, побудова інформаційного суспільства, розширення економічних можливостей і емансипація жінок. З практичної точки зору проект Великого Близького Сходу став результатом ситуації, що склалася після двох складних військових операцій США в Афганістані та Іраку. Проект охоплює великий і різноманітний геополітичний регіон, включаючи як арабський, так і мусульманський світ з усіма їхніми складовими частинами.

Проект пояснює наявні в арабському світі негативні явища (бідність, екстремізм, тероризм тощо) суто внутрішніми причинами, зокрема відсутністю демократії та недостатньою соціальною справедливістю, тим не

менш, поряд з демократизацією передбачається адаптація країни до умов Світової організації торгівлі, лібералізація ринку фінансових послуг, усунення держави від економічної діяльності [29, с. 177]. З самого початку свого президентства президент США Б. Обама окреслив пріоритети американської політики на Близькому та Середньому Сході. Тут, перш за все, необхідно відзначити зміщення акцентів із завершення війни в Іраку на афганську проблему, яка передбачає посилення американського військового контингенту, охоронних і адміністративних структур, а також залучення Пакистану до боротьби з талібами [33, с. 160]. Ситуація навколо іранської ядерної програми також вважається серйозним викликом безпеці США.

Політика США на Близькому Сході в період президентства Джорджа Буша-молодшого була визначена цілою низкою факторів, серед яких ключову роль відіграв теракт 11 вересня 2001 року. Саме після цього трагічного інциденту відбулися радикальні зрушення у зовнішньополітичній стратегії США, що знайшли своє втілення в концепції так званої «глобальної війни з тероризмом» [36, с. 117]. Близький Схід став центральним регіоном реалізації цієї стратегії, адже його було визначено як джерело основної загрози для американських інтересів та західних демократичних цінностей загалом.

Підходи адміністрації Буша до Близького Сходу базувалися на поділі світу на умовні табори: «ми» (тобто США та їхні союзники) й «вони» (держави, які становлять загрозу для безпеки та стратегічних інтересів Америки). До останніх відносили передусім країни «осі зла», серед яких були Ірак, Іран і Північна Корея, але особлива увага зосереджувалася саме на близькосхідному регіоні. В рамках цього підходу адміністрація Буша вважала за необхідне не просто стримувати загрози, а активно протидіяти їм – зокрема через зміну політичних режимів, які вважалися «небезпечними» або такими, що не поділяють цінності демократії.

Стратегія Буша включала три головні елементи: блокування і конфронтацію, регіональну взаємозалежність та мілітаризацію. По-перше, США відкрито заявили, що боротьба із загрозами безпеці повинна бути

глобальною, а не регіонально обмеженою. Конфронтація з такими державами, як Ірак, мала охоплювати не тільки військову сферу, а й економіку, дипломатію та ідеологію. По-друге, американські стратеги виходили з принципу регіональної взаємопов'язаності: безпека одного регіону світу (зокрема Близького Сходу) прямо впливає на безпеку інших. По-третє, військова потуга США мала забезпечити реалізацію перших двох складових – за потреби через пряме застосування сили.

Найбільш яскравим прикладом реалізації цієї політики стала військова інтервенція в Ірак у 2003 році під приводом боротьби з тероризмом і роззброєння режиму Саддама Хусейна. Попри відсутність переконливих доказів наявності зброї масового ураження, США і їхні союзники розпочали операцію «Іракська свобода», що завершилася поваленням режиму Хусейна [40, с. 277]. Ця акція викликала неоднозначну реакцію світової спільноти і спровокувала нову хвилю нестабільності в регіоні. Інтервенція в Ірак стала символом американської політики «превентивних війн», коли держави, які становлять потенційну загрозу, піддаються удару ще до того, як ця загроза реалізується [42, с. 17].

Ще одним важливим вектором близькосхідної політики США в цей період став так званий проект «Великий Близький Схід». Його ідеологічне підґрунтя полягало в необхідності демократизації регіону, просування західних цінностей, реформування економік і створення умов для розвитку громадянського суспільства. Однак на практиці це означало спробу замінити «небажані» режими більш лояльними до Вашингтона, що часто супроводжувалося втручанням у внутрішні справи суверенних держав. Таким чином, на зміну принципу невтручання й дотримання суверенітету прийшли нові норми міжнародних відносин, які допускали інтервенцію під приводом «захисту міжнародної безпеки» або «боротьби з тероризмом».

У риториці адміністрації Буша активно використовувалися поняття «вільний світ», «демократичні реформи», «цивілізаційне протистояння», «західні цінності». Водночас відбувався чіткий поділ держав на «добрі» й

«погані» залежно від того, наскільки вони підтримували американську політику [45, с. 54]. Режими, що співпрацювали зі США, отримували фінансову та політичну підтримку, тоді як інші – зазнавали тиску, санкцій або навіть військового втручання.

Особливу роль у цій парадигмі відігравав Ізраїль, який залишався головним стратегічним союзником США в регіоні. Підтримка ізраїльських інтересів часто ставала пріоритетнішою за прагнення до справедливого врегулювання палестинсько-ізраїльського конфлікту. Це, своєю чергою, посилювало антагонізм у відносинах між США та арабським світом.

Загалом, близькосхідна політика адміністрації Буша-молодшого була зорієнтована на досягнення стратегічного домінування США в регіоні через демонстрацію сили, нав'язування демократичних цінностей і підтримку союзників. Водночас така політика спричинила глибоку дестабілізацію в багатьох країнах Близького Сходу, посилення антиамериканських настроїв, зростання терористичної загрози та підрив довіри до США як до посередника у врегулюванні конфліктів.

3.2. Політика адміністрацій Б. Обами, Д. Трампа, Дж. Байдена (2009-2024 рр.): «Арабська весна», ядерна угода з Іраном, зміна союзників

Період з 2009 до 2024 року став одним із найдинамічніших у розвитку близькосхідної політики США, відзначившись кардинальними змінами у підходах трьох президентських адміністрацій – Барака Обами, Дональда Трампа та Джозефа Байдена. Події «Арабської весни» відкрили новий етап внутрішньополітичних трансформацій у регіоні, наякі Вашингтон був змушений оперативно реагувати, балансує між демократичними ідеалами та прагненням зберегти стратегічну стабільність. Значну увагу було приділено іранському ядерному питанню, що стало ключовим тестом для американської дипломатії та міжнародного співробітництва: адміністрація Обами ініціювала укладення Спільного всеосяжного плану дій (JCPOA), Д. Трамп вийшов із угоди, а Байден спробував відновити діалог.

Зовнішньополітична орієнтація США у регіоні також змінювалася під впливом перегляду ролі традиційних союзників, появи нових викликів – зокрема терористичної загрози, збройних конфліктів та енергетичної безпеки – і прагнення зменшити пряме військове втручання.

У 2002 – на початку 2003 року Державний департамент США розробив нову програму широкомасштабного інформаційного впливу, орієнтовану на мусульманську молодь, зокрема школярів. Зокрема, було прийнято рішення про запуск радіостанції «Сава» у регіоні Перської затоки, основним завданням якої стало формування свідомості молодого покоління. Незабаром уряд США ініціював створення Афганської телерадіомережі на території Афганістану – з метою охоплення всієї аудиторії країни. До кінця 2002 року також було засноване радіо «Фарда», яке почало мовлення на Іран, акцентуючи увагу на залученні молодіжної аудиторії [48, с. 112].

Водночас, представникам Конгресу ця ініціатива здалася надто обмеженою за масштабами, і за ініціативою сенаторів на чолі з Г. Хайдом було знову висунуто вимогу до президента США розробити більш всеосяжну стратегію. Вони наполягали на необхідності залучення до проєктів публічної дипломатії також представників релігійних спільнот та політичної еліти мусульманських країн.

Крім того, члени Палати представників порушили питання про створення спеціального резервного корпусу експертів у сфері публічної дипломатії, який можна було б оперативно задіяти під час міжнародних криз. Це було продиктовано досвідом 2001 року, коли хвиля негативного ставлення до США в ключових країнах світу зросла стрімко, а необхідних ресурсів для ефективного реагування в арсеналі Держдепартаменту не виявилось [50].

У відповідь на ініціативу Г. Хайда щодо розробки масштабної програми навчання, спрямованої на прискорення реформ у політичній, економічній та освітній сферах країн Близького Сходу, Державний департамент США представив новий проєкт публічної дипломатії під назвою «Ініціатива партнерства на Близькому Сході» (Middle East Partnership Initiative) [53].

У 2002 році ця програма охопила 15 країн регіону, серед яких були Алжир, Бахрейн, Єгипет, Ізраїль, Йорданія, Кувейт, Ліван, Марокко, Оман, Катар, Саудівська Аравія, Туніс, ОАЕ та Палестинські території [11, с. 14]. Білий дім, однак, відхилив пропозиції Конгресу щодо включення до переліку Ірану, Іраку та Лівії. У подальшому список країн-учасниць був розширений, і станом на 2014 рік програма охоплювала близько 20 держав.

У 2004-2005 роках, після початку військових кампаній в Афганістані та Іраку та завершення початкових етапів реалізації програм, США чітко окреслили стратегічні завдання своєї публічної дипломатії в регіоні. Основними напрямками стали:

- трансформація політичних систем шляхом демократизації – через створення нових партій, підготовку альтернативних лідерів, посилення ролі жінок у суспільстві та виховання молодого покоління з демократичними цінностями;
- реформа освітньої системи, зокрема шляхом розширення доступу жінок до навчання, оновлення навчальних програм і впровадження у школах та університетах навчальних матеріалів американського виробництва [17, с. 130].

До пріоритетних країн-учасниць ініціативи належали Єгипет, Йорданія, Марокко та інші держави, звідки в США запрошували найбільшу кількість мусульманських жінок, представників бізнесу та учнів для короткотривалого навчання – що раніше не практикувалося у таких масштабах. Саме в цих країнах спостерігалось суттєве зниження рівня схвального ставлення до зовнішньої політики США, що й обумовило їхнє ключове значення в новій стратегії американської публічної дипломатії.

Президентство Джорджа Буша-молодшого залишило його наступникові, Бараку Обамі, вкрай складну міжнародну ситуацію, яка значно ускладнювала реалізацію нових зовнішньополітичних стратегій. На той

момент світ стикався з цілою низкою серйозних викликів: тривала активна фаза бойових дій в Афганістані, загострювався арабо-ізраїльський конфлікт, продовжувалась окупація Іраку, зростали антисша-настрої в ісламському світі, а також існувала загроза поширення зброї масового ураження. Сукупність цих обставин свідчила про глибоку кризу довіри з боку мусульманських країн до Сполучених Штатів [38, с. 81].

У зв'язку з цим однією з ключових цілей адміністрації Обама стало відновлення позитивного іміджу США на міжнародній арені, зокрема серед країн мусульманського світу, та зміцнення репутації Америки як надійного і стабільного партнера у зовнішній політиці. Поворотним моментом у налагодженні відносин між Західним світом і Близьким Сходом стала історична промова Барака Обама, виголошена 4 червня 2009 року в Каїрі, яка отримала широку міжнародну відомість [2].

Звертаючись до аудиторії Каїрського університету, президент Обама закликав до відкриття «нового розділу» у взаєминах між США та мусульманськими країнами, наголошуючи на необхідності спільних зусиль у боротьбі проти терористичних загроз, екстремізму, сепаратизму та інших чинників, які дестабілізують глобальний порядок. Символічним є й вибір локації для промови – столиця Єгипту, адже саме ця держава разом із Саудівською Аравією вважається осередком так званого «поміркованого арабського центру» в регіоні.

Серед ключових тем, які прозвучали у зверненні Барака Обама в Каїрі, особливу увагу було приділено проблемі іранської ядерної програми та питанням мирного врегулювання між арабськими країнами та Ізраїлем. Одним із важливих аспектів виступу стала спроба змінити уявлення американського суспільства про мусульман, яке сформувалося після терактів 11 вересня 2001 року. Президент США підкреслив необхідність подолання упередженого ставлення до ісламу, наголосивши на толерантності мусульманських народів, їхній стійкості, духовній силі та прагненні до миру,

а також на важливості глобальної боротьби проти поширення та застосування ядерної зброї [3, с. 309].

Щоб продемонструвати щирість своїх намірів, Обама навіть процитував Коран – священну книгу мусульман, що викликало неоднозначну реакцію як серед міжнародних експертів, так і серед американських політологів. З одного боку, промову розцінили як жест відкритості й заклик до співпраці у протидії екстремізму. З іншого – пролунала критика за відсутність конкретних механізмів реалізації озвучених ініціатив. Представники консервативних політичних кіл звинуватили главу держави в надмірній пасивності й неспроможності просунути реальні рішення щодо ситуації на Близькому Сході.

Натомість зовнішньополітичний курс адміністрації Обама стосовно врегулювання арабо-ізраїльського протистояння виглядав більш виважено. Основною стратегією Сполучених Штатів у цьому напрямку стала підтримка ідеї створення незалежної палестинської держави, що розглядалося як необхідна умова досягнення стабільності в регіоні. Президент неодноразово закликав Ізраїль і Палестину повернутися до діалогу на основі «Дорожньої карти», зазначаючи, що палестинський рух ХАМАС має офіційно визнати право Ізраїлю на існування, у той час як ізраїльська сторона – визнати Палестину як незалежну, суверенну державу з власною політичною та правовою системою [40, с. 275].

У ході реалізації жорсткішої лінії політики щодо Ізраїлю, Барак Обама зіткнувся з опором та незгодою з боку ізраїльського уряду на чолі з Біньяміном Нетаньяху. Прем'єр-міністр Ізраїлю чітко дав зрозуміти, що питання врегулювання конфлікту повинно залишитися у виключній компетенції Ізраїлю та Палестини, без втручання сторонніх учасників чи міжнародних посередників [43, с. 9]. Не менш резонансною стала позиція Ізраїлю щодо категоричної відмови приймати на свою територію палестинських біженців, аргументуючи це небезпекою для реалізації

національної концепції розвитку держави за зразком європейських стандартів.

Таке рішення викликало хвилю невдоволення серед членів Ліги Арабських Держав. На засіданні Ради ЛАД представники арабських країн одностайно підтримали ідею відновлення дипломатичних контактів із Палестиною на попередніх засадах та закликали до посилення підтримки її міжнародного статусу.

Ще одним суттєвим викликом для адміністрації Обама стала діяльність палестинського радикального угруповання ХАМАС, яке постійно дестабілізувало ситуацію в регіоні та ускладнювало процес мирного врегулювання.

У певний період між Вашингтоном і Палестинською автономією навіть розглядалася ідея створення незалежної палестинської держави зі столицею в Єрусалимі. Проте Обама, побоюючись підірвати стратегічне партнерство з Ізраїлем, був обережним у своїх діях, що викликало хвилю критики серед радикальних представників палестинської влади. Вони дорікали американському лідерові тим, що він фактично повторює помилки попередньої адміністрації США, не пропонуючи принципово нових підходів до врегулювання конфлікту [45, с. 53].

Ситуація в Іраку також залишалася складною та напруженою. Варто згадати, що одним із ключових пунктів передвиборчої програми Барака Обама було поступове скорочення американської військової присутності в цій країні з повним виведенням контингенту до 2010 року. Проте через постійні загрози з боку різних етнорелігійних угруповань – шіїтських, сунітських та курдських – реалізація цього плану виявилася лише частковою.

Водночас варто відзначити і певні позитивні зміни: у країні було проведено місцеві вибори, сформовано узгоджений план із побудови нової законодавчої системи, а також розпочато процес політичного діалогу, спрямованого на досягнення стабільності та національного примирення [48, с. 112].

Проте, попри ці зусилля, адміністрації Обами так і не вдалося переконати іракське суспільство в ефективності західної моделі державного управління, що значно відрізняється від традиційного близькосхідного підходу. Крім того, однією з головних перепон до прогресу залишалася глибока корупція: у глобальному рейтингу корумпованості Ірак опинився на 178 позиції серед 180 країн.

Особливо відчутною стала поразка зовнішньої політики США щодо подій так званої «арабської весни», зокрема у врегулюванні сирійської та лівійської криз [15]. Незважаючи на активну військову підтримку опозиційних рухів у цих державах та повалення авторитарних режимів, Сполучені Штати не змогли забезпечити необхідну економічну та фінансову допомогу для подолання тривалих наслідків політичного та соціального хаосу.

На сьогоднішній день мешканці Сирії та Лівії все частіше висловлюють думку, що стали жертвами майстерно побудованої пропагандистської кампанії американських ЗМІ, які активно просуvalи ідею переходу арабських країн до так званого «нового демократичного майбутнього» [17, с. 130].

Водночас Афганістан протягом останніх років продовжує залишатися у центрі уваги міжнародної спільноти. Для Сполучених Штатів цей регіон має стратегічне значення вже понад десятиліття. Основною причиною інтересу до країни стало поширення діяльності терористичних організацій, таких як «Аль-Каїда» та «Талібан» [61]. Мета американського втручання полягає у придушенні діяльності екстремістських формувань, наркокартелів та злочинних структур, які не лише загрожують внутрішній стабільності країни, але й створюють напруження в усьому регіоні.

Для ефективного реагування на ці виклики президент Барак Обама у березні 2009 року презентував нову стратегію щодо Афганістану та Пакистану під назвою «АфПак». Цей підхід поєднує контртерористичну діяльність із внутрішньополітичною трансформацією обох держав. Центральними завданнями нової політики стали посилення контролю над

наданням притулку біженцям і комплексне протидія екстремістським озброєним угрупованням шляхом застосування широкого спектра тактичних інструментів [63].

Запропоновані заходи передбачали формування системи колективної безпеки та нарощування спільних зусиль задля стабілізації міжнародної ситуації.

У цьому контексті Б. Обама по праву вважається ініціатором «політики м'якої сили» на Близькому Сході, яка базується на принципах взаємодії, співпраці та просуванні мирного співіснування.

Варто зазначити, що уряд США щороку суттєво збільшує бюджетні витрати на підготовку афганських військових кадрів, а також на розвиток ключових сфер – економіки, освіти й медицини. Всі ці дії покликані сприяти формуванню прихильного ставлення афганського населення до західного світу та посиленню співпраці з НАТО [65].

Поступово зменшуючи масштаби свого впливу в Іраку, адміністрація Барака Обама переорієнтовує зовнішньополітичну діяльність на регіон Південної Азії – Афганістан та Пакистан, де й розширює сферу стратегічних інтересів.

Однак серйозним викликом для зовнішньої політики Б. Обама стали розбіжності з європейськими партнерами США, які неодноразово висловлювали сумніви щодо обґрунтованості та ефективності американського військового втручання в цьому регіоні. Крім того, скепсис з боку європейських союзників стосується й самого афганського уряду. Адже за останні роки, особливо протягом останнього п'ятиріччя, країна зіткнулася з різким загостренням проблем: посилилися корупційні прояви, активізувалась діяльність радикального руху «Талібан», зріс обсяг наркотрафіку з території Афганістану до сусідніх держав та Європи. На тлі цих процесів уряд продемонстрував повну неспроможність ефективно реагувати на економічні та політичні виклики. У зв'язку з цим Сполучені

Штати проголосили себе своєрідним «рятівником», що має намір витягнути афганське суспільство з глибокої кризи [47, с. 409].

Разом із тим, у Вашингтоні чітко усвідомлюють, що стабілізувати ситуацію в Афганістані лише військовими заходами неможливо. Необхідно використовувати й соціально-економічні важелі впливу. Адже значною мірою поточний занепад пов'язаний із проникненням талібів у державні органи влади, що фактично паралізувало роботу уряду і створило атмосферу страху серед населення.

Починаючи з 2001 року, США надали афганській стороні понад 32 мільярди доларів у вигляді фінансової допомоги. Після Каїрської конференції у 2009 році ця сума зросла ще на 25 мільярдів. До кінця 2013 року загальний обсяг американської фінансової підтримки Афганістану перевищив 48 мільярдів доларів [44, с. 85].

Отже, можна стверджувати, що адміністрація Барака Обами проявляла глибоку зацікавленість у стабілізації ситуації в регіоні, прагнучи відновити мирне співіснування в Афганістані та активно підтримуючи реформи, спрямовані на покращення соціально-економічного становища місцевого населення. Разом з Афганістаном тісно пов'язана і проблема Пакистану, про що неодноразово заявляли як сам Б. Обама, так і його найближче оточення.

На той момент між урядами США та Пакистану існувало чимало суперечностей. Зокрема, у 2009-2014 роках Сполучені Штати ініціювали п'ятирічну програму фінансової допомоги Пакистану, передбачивши понад 7,5 мільярдів доларів [44, с. 87]. Проте в самій країні ця ініціатива викликала суперечливу реакцію. Частина пакистанського суспільства та політичних еліт побоювалася, що така підтримка може загрожувати національному суверенітету та спричинити боргову залежність, яка надалі стане серйозним викликом для країни. У відповідь пакистанська влада висунула вимогу надати гарантії з боку США щодо збереження незалежності держави та її права на самостійне визначення власного курсу розвитку [52].

Таким чином, перед Бараком Обамою постала дилема: або розвивати стратегічну співпрацю з пакистанськими розвідувальними та цивільними структурами, або відмовитися від активної присутності в регіоні, що неминуче ослабило б американський вплив на Близькому Сході.

Водночас налагодити конструктивний діалог із Тегераном щодо іранської ядерної програми адміністрації Обама не вдалося. Хоча у 2010 році президент неодноразово наголошував на готовності до переговорів із керівництвом Ірану, аби спільними зусиллями досягти стабільності та взаєморозуміння, практична реалізація цих намірів залишилася під великим знаком питання.

Сполучені Штати висловили готовність надати суттєву фінансову підтримку відповідній країні, однак висунули жорсткі умови: зокрема, припинення офіційної підтримки з боку уряду організацій ХАМАС і «Хезболи». Також Вашингтон поставив чіткий ультиматум – у разі, якщо ядерна програма не зазнає необхідних змін, США будуть змушені вдатися до посилення санкцій проти Ірану.

Водночас варто підкреслити, що адміністрація США виключає можливість здійснення прямого військового втручання в Іран, адже такий крок може спричинити серйозну дестабілізацію ситуації на всьому Близькому Сході. Крім того, це може активізувати діяльність терористичних угруповань у регіоні та запустити нову хвилю деструктивних процесів, які загрожують безпеці на «близькосхідній осі» [55].

Таким чином, аналізуючи основні напрямки та характер зовнішньої політики США в регіоні Близького Сходу в період президентства Барака Обама, можна дійти таких висновків. Політична активність нової адміністрації вказує на те, що інтерес Вашингтона до цього стратегічного регіону залишається високим, а розширення сфер впливу на Близькому Сході є одним із пріоритетних напрямів зовнішньополітичної діяльності Сполучених Штатів.

Впровадження політики «м'якого впливу» у країнах цього регіону свідчить про помітну підтримку діяльності адміністрації Барака Обами серед арабських держав. Обама фактично відмовився від традиційного курсу США на Близькому Сході, що проявилось у пом'якшенні ставлення Вашингтона до ісламського світу. Цей крок викликав значну позитивну реакцію серед населення регіону. За останні п'ять років було направлено безпрецедентні фінансові ресурси на внутрішньоекономічний розвиток країн регіону, боротьбу з бідністю, зниження рівня корупції, легалізацію тіньового сектору економіки, придушення наркоторгівлі, а також ослаблення терористичних та екстремістських організацій у державах Близького Сходу [14, с. 109].

Однак, попри значні зусилля, нова адміністрація не змогла досягти суттєвих результатів у врегулюванні арабо-ізраїльського конфлікту та не реалізувала повною мірою стратегію «АфПак», що призвело до подальшого збільшення військової присутності США в Афганістані [20, с. 164]. Аналогічно, «іранська стратегія» виявилася малоефективною – іранський уряд відмовляється йти на компроміси з Вашингтоном і ігнорує постійні американські погрози щодо введення нового «пакету санкцій».

Регіон Близького Сходу традиційно залишається ключовим напрямом зовнішньої політики Сполучених Штатів, орієнтованим на захист національних інтересів та безпеки американського суспільства. Події «арабської весни» значно ускладнили і без того нестабільну ситуацію в регіоні. Військові дії в Сирії та Ємені, невирішеність палестино-ізраїльського конфлікту, активність «Ісламської держави», релігійні протистояння та боротьба за регіональне лідерство формують низку викликів для американської влади, що вимагає розробки чіткої стратегії для відновлення стабільності на Близькому Сході.

Дональд Трамп, як і його попередники, був змушений розробити власне бачення регіональної політики. Основні напрями його політики зафіксовані у Національній стратегії безпеки США 2017 року [10], проте розбіжності між офіційними заявами та практичними діями, а також неврегульовані питання з

урядом, зокрема щодо виведення американських військ із Сирії, викликали занепокоєння щодо подальшої ролі США на Близькому Сході та шляхів розв'язання регіональних конфліктів [43, с. 8].

Однією з ключових загроз для безпеки США є міжнародний тероризм і його розповсюдження, тісно пов'язане з ситуацією в близькосхідних державах. У національній стратегії безпеки США окреслено основні шляхи подолання цієї проблеми [65]. Серед них – співпраця з міжнародними партнерами для запобігання терористичних актів; активна боротьба з терористичними угрупованнями; вдосконалення розвідувальної діяльності та обмін інформацією з іноземними союзниками; припинення фінансування терористів; а також протидія поширенню терористичної ідеології з метою зменшення вербування нових учасників [34, с. 49].

Дональд Трамп зосередив свою увагу на повному знищенні терористичних організацій через застосування жорстких заходів. У його новій стратегії відсутні механізми використання «м'якої сили», яка є важливою складовою у боротьбі з тероризмом. Крім того, адміністрація Трампа не врахувала соціально-економічні причини виникнення та поширення терористичних ідеологій, усунення яких могло б суттєво послабити ворога.

У жовтні 2019 року було ліквідовано ватажка самопроголошеної «Ісламської держави» (ІД) Абу аль-Багдаді, що, як підкреслив президент Туреччини Реджеп Таїп Ердоган, стало «поворотним моментом» у боротьбі з тероризмом [19, с. 31]. Безперечно, смерть керівника ІД має значний міжнародний резонанс, але це не означає зникнення самої організації. Президенту США варто ретельніше опрацювати свою антитерористичну стратегію, оскільки усунення лідерів терористичних угруповань лише тимчасово стримує їхню діяльність і водночас провокує бажання помсти.

Основним завданням у Сирії Трамп визначив боротьбу з «Ісламською державою» та іншими терористичними структурами. При цьому він не ставив за мету повалення режиму Башара аль-Асада, однак 7 квітня 2017 року

Збройні сили США здійснили ракетний удар по аеродрому Шайрат на заході Сирії, де знаходився військовий контингент режиму, мотивуючи свої дії хімічною атакою в провінції Ідліб, що призвела до загибелі цивільних осіб [13, с. 123].

7 квітня 2018 року у відповідь на чергову хімічну атаку було здійснено новий ракетний удар по об'єктах у Дамаску та Хомсі. Цього разу до Сполучених Штатів приєдналися збройні сили Великої Британії та Франції [1]. Узгоджені дії трьох держав продемонстрували, що їхньою метою не було повалення влади Башара аль-Асада, а лише припинення застосування хімічної зброї.

У 2018 році тодішній держсекретар США Рекс Тіллерсон заявив, що ключовим пріоритетом адміністрації Дональда Трампа є захист американського населення від терористичних загроз. Поряд із цим – протидія створенню нових терористичних угруповань, недопущення їх фінансового зміцнення та вербування нових членів із різних країн світу [11, с. 14]. Він також визначив основні напрями американської політики в Сирії: повна ліквідація ІД та Аль-Каїди; послаблення впливу Ірану на уряд у Дамаску; сприяння поверненню сирійських біженців додому; і роззброєння країни від зброї масового ураження [27, с. 239]. Однак такі кроки мають супроводжуватись не лише силовими методами, а й продуманими дипломатичними діями.

Наприкінці 2018 року президент Д. Трамп висловив намір вивести американський військовий контингент із північно-східної частини Сирії. У січні 2019 року було офіційно оголошено про початок цього процесу. Американські сили перебували на території Сирії з 2015 року, надаючи допомогу курдським формуванням у боротьбі проти Ісламської держави. Також їх присутність мала на меті перешкодити формуванню стратегічного коридору між Тегераном і Дамаском.

\ Д. Трамп дійшов висновку, що постійна військова присутність США в Сирії та інших країнах не є ефективною стратегією у боротьбі з тероризмом.

Він також визнав, що така політика не гарантує захисту від проникнення терористичних елементів до США чи інших країн [18]. Крім того, президент передбачав загострення відносин із Туреччиною через підтримку курдських загонів, яких Анкара вважає терористами [18].

У збройному конфлікті між єменським урядом і шіїтським повстанським рухом хуситів адміністрація Дональда Трампа зайняла бік офіційного уряду, активно співпрацюючи із Саудівською Аравією – ключовим стратегічним союзником США в регіоні.

У рамках боротьби з глобальним тероризмом 29 січня 2017 року американські військові провели операцію на території провінції Аль-Байда в Ємені. Метою рейду було знищення бойовиків Аль-Каїди, а також здобуття важливої розвідданої інформації, яка могла б допомогти у недопущенні майбутніх терактів. Крім того, планувалося встановити місцезнаходження одного з лідерів угруповання – Касіма Аль-Раймі. Під час операції було ліквідовано трьох високопоставлених членів Аль-Каїди та вилучено цінні матеріали. Для президента Трампа ця операція вважалась результативною, проте командування Ємену розцінило її як провал, особливо через загибель мирних жителів. Критично до операції поставився і сам Аль-Раймі, який у 11-хвилинному аудіозверненні висміяв американського лідера, охрестивши його «черговим божевільним з Білого дому» [38, с. 82].

Участь США в єменському конфлікті має обмежений характер. Вашингтон постачає озброєння та забезпечує заправку літаків своїх союзників, проте фактично не втручається безпосередньо у хід бойових дій [2]. На цьому тлі виникає питання доцільності подальшої підтримки арабської коаліції під керівництвом Саудівської Аравії, особливо після гучного інциденту з убивством журналіста Джамаля Хашоггі, відповідальність за яке міжнародна спільнота поклала на спадкоємного принца королівства [9, с. 89].

Палестино-ізраїльське протистояння традиційно залишається одним із ключових напрямів зовнішньої політики США, оскільки Ізраїль відіграє роль

стратегічного союзника для американської адміністрації. Однак з приходом Дональда Трампа до влади взаємини між Вашингтоном і Палестиною зазнали суттєвого ускладнення, що обумовлено кількома вагомими чинниками.

Насамперед, на відміну від своїх попередників, які намагалися зберігати нейтралітет і діяли переважно як посередники з метою залагодження конфлікту, Д. Трамп відкрито став на бік Ізраїлю. 6 грудня 2017 року він офіційно визнав Єрусалим столицею ізраїльської держави, що викликало різку реакцію з боку палестинської сторони. Це рішення виявилось особливо суперечливим, оскільки як ізраїльтяни, так і палестинці вважають це місто своєю історичною і духовною столицею. Внаслідок Шестиденної війни 1967 року Ізраїль встановив контроль над усім Єрусалимом, однак міжнародна спільнота наполягає на тому, що Східний Єрусалим має бути адміністративним центром майбутньої палестинської держави [15]. Фактично з цього моменту США відкрито зайняли проізраїльську позицію, що спричинило втрату довіри з боку Палестини.

Наступним кроком, який загострив ситуацію, стало підписання у березні 2019 року декларації про визнання Голанських висот частиною території Ізраїлю. Попри те, що ця місцевість була анексована Ізраїлем у ході війни 1967 року, більшість країн світу вважають такі дії порушенням норм міжнародного права [7, с. 109].

Ще одне спірне рішення було оголошене у листопаді 2019 року державним секретарем Майком Помпео. Він заявив, що США більше не вважають ізраїльські поселення, розташовані на окупованих палестинських землях, такими, що суперечать міжнародному праву. На його думку, кваліфікація цих поселень як «незаконних» не сприяє досягненню миру в регіоні [37, с. 28].

Визнання США ізраїльських поселень та Голанських висот не лише спричинило загострення відносин з Палестиною та підірвало довіру палестинської сторони до американської політики, але й завдало удару по прагненнях Палестини здобути повне міжнародне визнання як суверенної

арабської держави. Явна підтримка США позиції Ізраїлю в конфлікті проявилась, зокрема, у рішенні Вашингтона в серпні 2019 року виключити Палестинську автономію зі списку держав і територій, оприлюдненого американським урядом [50].

Позиція адміністрації Дональда Трампа на користь Ізраїлю значною мірою була обумовлена внутрішньополітичними міркуваннями. Значна частина його електорату складається з євангельських протестантів [14], які послідовно підтримують Ізраїль у його протистоянні з Палестиною. Трамп, прагнучи здобути переобрання на другий президентський термін, намагався підвищити рівень підтримки серед цієї аудиторії, особливо в умовах падіння рейтингів, викликаного початком процедури імпічменту. Отже, підтримка ізраїльського курсу у близькосхідній політиці розглядалась як засіб зміцнення своїх політичних позицій.

Ще одним визначальним чинником американської стратегії на Близькому Сході залишається іранське питання. Мова йде не лише про загрозу розповсюдження ядерної зброї, а й про ширший вплив Ірану на регіональні конфлікти, зокрема в Сирії та Ємені, а також про його амбіції стати провідною державою в регіоні.

Із приходом Д. Трампа до влади було помітно різкий розворот від курсу, якого дотримувався Барак Обама щодо Ірану. Адміністрація Обами намагалася стримати ядерні амбіції Тегерана шляхом дипломатії: у 2015 році було укладено Спільний всеосяжний план дій (JCPOA), підписаний Іраном та шістьма провідними державами світу – США, Великою Британією, Францією, Німеччиною, Китаєм і Росією. Ця угода передбачала, зокрема, обмеження іранських запасів збагаченого урану [52].

Проте ще до початку президентства Трамп критикував цей договір, вважаючи його неефективним і таким, що не гарантує остаточної відмови Ірану від створення ядерної зброї [24]. У травні 2018 року США офіційно оголосили про свій вихід із угоди та відновлення економічних санкцій проти Ірану [55].

У 2017 році адміністрація Білого дому затвердила оновлену стратегію щодо Ірану, яка включала низку ключових напрямів. Серед них – зосередження на протидії дестабілізаційному впливу Ірану в регіоні та стримування його агресивної діяльності, зокрема фінансування терористичних угруповань. США також ініціювали зміцнення регіональних союзів для протистояння підіривній активності Ірану, націлились на ослаблення режиму та його головної військово-політичної сили – Корпусу вартових ісламської революції (КВІР), протидію загрозі з боку іранських ракет середнього та великого радіуса дії, а також закликали міжнародну спільноту засудити порушення прав людини з боку КВІР. Однією з головних цілей стратегії стало блокування всіх можливих шляхів, що могли б дозволити Ірану створити ядерну зброю [60].

Напруженість у відносинах між Вашингтоном і Тегераном досягла найвищої точки після американського повітряного удару по Багдаду 3 січня 2020 року, внаслідок якого був ліквідований генерал Касем Сулеймані – одна з ключових фігур в іранській ієрархії. Він очолював елітний підрозділ КВІР «Ель-Кудс», який здійснював зовнішні воєнні операції, та вважався довіреною особою верховного лідера Алі Хаменеї [20]. Державний секретар США Майк Помпео обґрунтував операцію необхідністю відвернення «неминучого нападу», який міг призвести до загибелі десятків або навіть сотень цивільних [21].

Іранська відповідь була негайною: вже 5 січня 2020 року Тегеран офіційно оголосив про припинення виконання зобов'язань щодо рівня збагачення урану, хоч і не заявив про вихід із ядерної угоди. 8 січня Іран здійснив ракетний обстріл американських військових об'єктів в Іраку як акт помсти за вбивство Сулеймані [17]. Це продемонструвало намір іранської влади максимально знизити вплив США на Близькому Сході та витіснити американські сили з регіону.

Таким чином, зовнішньополітична стратегія адміністрації Дональда Трампа щодо Близького Сходу відзначалась розбіжністю між заявленими

цілями та фактичними діями, що негативно позначилось на авторитеті США в регіоні та поставило під сумнів ефективність майбутніх військових ініціатив.

На момент, коли Джо Байден очолив Білий дім, ситуація на Близькому Сході істотно змінилася: геополітичні суперники США значно зміцнили свої позиції, тоді як традиційні союзники Вашингтона в регіоні дедалі активніше демонстрували незалежність у зовнішній політиці. Під час виборчої кампанії 2020 року Байден акцентував увагу на необхідності радикального переосмислення курсу зовнішньої політики, зокрема у близькосхідному вимірі.

Стратегія адміністрації Дональда Трампа була зосереджена на здійсненні політики «максимального тиску» на Ісламську Республіку Іран, яку було визнано головною загрозою американським інтересам у регіоні. Трамп спирався на ключових союзників США на Близькому Сході – Ізраїль та монархії Перської затоки. У межах цього підходу у травні 2018 року адміністрація Трампа в односторонньому порядку вийшла з ядерної угоди з Іраном – Спільного всеосяжного плану дій (СВПД) – і водночас запровадила посилений режим санкцій проти Тегерана.

Крім того, Трамп проводив курс беззастережної підтримки Ізраїлю: визнав Єрусалим столицею Ізраїлю, переніс туди посольство США, затвердив суверенітет Ізраїлю над Голанськими висотами, повністю згорнув політичні контакти з палестинською стороною та припинив її фінансування [12, с. 256].

Згідно з підходом «realpolitik», Д. Трамп практично відмовився від тиску на арабські режими з питань демократизації чи дотримання прав людини, натомість вибудовував прагматичні стосунки з авторитарними урядами регіону, зокрема з Саудівською Аравією [15].

Після вступу на посаду президента Джо Байден підтвердив свою відданість ідеалам захисту прав людини та заявив про намір «перебудувати» відносини з Ер-Ріядом. У межах цього курсу США припинили підтримку наступальних дій в Ємені та тимчасово заморозили великі контракти на

постачання високотехнологічного озброєння Саудівській Аравії та Об'єднаним Арабським Еміратам, які були укладені за попередньої адміністрації. Крім того, уряд Байдена виключив хуситське угруповання в Ємені зі списку терористичних організацій, аргументуючи це бажанням посилити дипломатичні зусилля для завершення громадянського конфлікту в країні [5, с. 25].

Крім того, Джо Байден демонстративно виявив стриманість у взаємодії з наслідним принцом Саудівської Аравії Мухаммедом ібн Салманом, якого часто називають фактичним керівником держави. У липні 2021 року, за розпорядженням президента США, була оприлюднена доповідь Національної розвідки, в якій йшлося про те, що саме принц Мухаммед схвалив операцію, яка завершилася вбивством опозиційного журналіста Джамалія Хашоггі. Ця ситуація суттєво погіршила дипломатичні відносини між Сполученими Штатами та Саудівським Королівством [9, с. 89].

Що стосується близькосхідної політики Дж. Байдена в контексті палестино-ізраїльського протистояння, вона не зазнала кардинальних трансформацій. Втім, виконуючи свої передвиборчі зобов'язання, нова адміністрація досить оперативно поновила офіційні контакти з Палестинською автономією і надала їй фінансову допомогу в обсязі 235 мільйонів доларів, з яких 150 мільйонів були спрямовані на підтримку діяльності Близькосхідного агентства ООН з допомоги палестинським біженцям (БАПОР) [48, с. 112].

Хоча адміністрація заявила про свою прихильність до ідеї «двох держав» як основи мирного врегулювання, жодних нових ініціатив для вирішення конфлікту запропоновано не було.

Водночас Дж. Байден не став переглядати ключові й найбільш спірні рішення, ухвалені Д. Трампом: перенесення американського посольства до Єрусалиму та визнання ізраїльського контролю над Голанськими висотами залишилися чинними, тим самим закріплюючи зміну геополітичного балансу в регіоні. Крім того, обіцянка відновити роботу Генконсульства США у

Східному Єрусалимі – важливого символу дипломатичної підтримки палестинських претензій на місто – так і не була реалізована [9].

У відносинах з Ізраїлем адміністрація Дж. Байдена дотримувалась курсу на стратегічне партнерство і уникала публічної критики дій Тель-Авіва. Під час травневого загострення конфлікту між Ізраїлем та ХАМАС у 2021 році Байден висловив підтримку праву Ізраїлю на захист [57] і водночас ухвалив рішення про виділення додаткового 1 мільярда доларів для модернізації системи протиракетної оборони «Залізний купол».

У контексті Ірану адміністрація Байдена змінила курс із політики «максимального тиску», що проводилась за Трампа, на більш гнучкий формат «розумного тиску». У квітні 2021 року у Відні було поновлено перемовини щодо Спільного всеосяжного плану дій (СВПД), однак переговорний процес опинився в глухому куті після того, як президентом Ірану став Ібрагім Раїсі, відомий своєю непримиренною позицією у взаєминах із західними країнами. Його уряд висунув низку вимог, які західні учасники перемовин вважають неприйнятними, зокрема – виключення Корпусу вартових ісламської революції зі списку терористичних організацій та гарантії незмінності угоди наступною адміністрацією США [58].

Одночасно з цим, за останні два роки Тегеран досяг значного прогресу у розвитку своєї ядерної програми, що викликає серйозну тривогу з боку таких регіональних гравців, як Ізраїль і Саудівська Аравія, які з самого початку виступали проти поновлення діалогу з Іраном. У Вашингтоні усвідомлюють, що іранська загроза виходить за межі виключно ядерного питання, і саме тому, на тлі застою в переговорах, адміністрація Байдена почала переосмислювати власну політику щодо Ірану.

Перший офіційний візит президента Байдена на Близький Схід відбувся з 13 по 16 липня 2022 року. У рамках цього турне він відвідав Ізраїль, Західний берег річки Йордан, Саудівську Аравію та взяв участь у саміті формату Рада співробітництва держав Перської затоки (РСДПЗ) + 3 [61].

Найрезультативнішим став візит до Ізраїлю, який став вже десятим у політичній кар'єрі Байдена. Одразу після прибуття до аеропорту імені Бен-Гуріона в Тель-Авіві, американський лідер підтвердив стратегічну відданість США гарантуванню безпеки Ізраїлю та висловив особисту симпатію до цієї держави, заявивши про свою підтримку сіоністських ідей: «Я казав раніше і кажу зараз: не обов'язково бути євреєм, щоб бути сіоністом» [10].

У рамках цього візиту було підписано «Єрусалимську спільну декларацію про стратегічне партнерство між США та Ізраїлем», в якій обидві сторони визначили пріоритети майбутньої співпраці. Окрема увага в документі приділялась ініціативам Вашингтона щодо створення стабільної регіональної безпекової архітектури та посиленню співпраці Ізраїлю з іншими державами Близького Сходу [63]. Цим було підтверджено наміри адміністрації Дж. Байдена сприяти подальшому процесу нормалізації ізраїльсько-арабських відносин.

У «Єрусалимській декларації» окремо наголошувалося, що Сполучені Штати не допустять набуття Іраном ядерного арсеналу, пообіцявши задіяти «всі інструменти своєї національної сили» для досягнення цієї мети [20]. Така заява стала свідченням суттєвого зрушення в підходах адміністрації Байдена до іранського ядерного досьє.

Наступний етап поїздки президента США – відвідини палестинських територій – мав символічне значення як демонстрація прагнення до збереження балансу у ставленні до конфлікту між Ізраїлем і Палестиною. Під час виступу у Віфлеємі разом із головою Палестинської національної адміністрації Махмудом Аббасом, Джо Байден знову висловив підтримку ідеї мирного врегулювання на основі принципу «двох держав». Утім, він також зазначив, що на поточному етапі передумови для відновлення діалогу між сторонами ще не сформувалися, а процес врегулювання конфлікту навряд чи буде реалізований у найближчій перспективі [65]. Це сигналізувало про небажання американської адміністрації активно втручатися в цей процес.

Основна увага під час візиту була приділена економічним аспектам підтримки палестинського населення. Зокрема, президент США відвідав медичний заклад Августи Вікторії у Східному Єрусалимі, де анонсував виділення 100 млн доларів для фінансування шести лікарень, які щорічно надають медичну допомогу близько 50 000 пацієнтів палестинського походження. Крім того, Дж. Байден пообіцяв виділити ще 200 млн. доларів Агентству ООН для допомоги палестинським біженцям (БАПОР), на додачу до 400 млн, які були надані ще у 2021 році [15]. Водночас ключові очікування палестинської сторони – відкриття Генерального консульства США у Східному Єрусалимі та відновлення дипломатичної присутності ОБП у Вашингтоні – залишилися нереалізованими.

Завершальним і найбільш дискусійним пунктом близькосхідного турне Байдена стала поїздка до Саудівської Аравії. Цей візит був навантажений політичними ризиками для американського лідера, особливо через зустріч із наслідним принцом Мухаммедом бен Салманом. Тим не менш, ця подія стала переломним моментом у політиці США щодо Королівства, означивши зміну вектора від ізоляції до поступової нормалізації діалогу.

У результаті американо-саудівських переговорів, що відбулися у місті Джидда, було оприлюднено спільне Комюніке, в якому обидві сторони наголосили на необхідності подальшого поглиблення стратегічного партнерства. Президент США Джо Байден підтвердив непохитну відданість Вашингтона справі гарантування безпеки Саудівської Аравії [19, с. 31]. Подібно до візиту в Ізраїль, головним питанням залишалася іранська загроза: сторони вкотре акцентували на потребі обмежити геополітичний вплив Ірану у регіоні та запобігти його можливості здобути ядерну зброю [19].

Ще одним важливим пунктом перемовин стало обговорення ситуації в Ємені. США і Саудівська Аравія досягли домовленості про продовження чинного перемир'я між урядовими силами Ємену, підтримуваними Ер-Ріядом, і хуситськими повстанцями [17].

Щодо нафтодобувної політики, Ер-Ріяд погодився тимчасово підвищити обсяги видобутку нафти на 50% порівняно з початковими планами на липень і серпень [22, с. 164]. Проте, як зазначають аналітики, цього обсягу недостатньо для відчутного зниження глобальних цін на нафту. Представники Королівства також підкреслили, що подальші дії в енергетичній сфері визначатимуться виключно з урахуванням кон'юнктури ринку та в рамках консультацій із членами альянсу ОПЕК+, включаючи Російську Федерацію [11].

Значним досягненням візиту стали кроки у напрямку поступової нормалізації саудівсько-ізраїльських відносин. Зокрема, Саудівська Аравія офіційно дозволила використання свого повітряного простору для ізраїльських пасажирських авіарейсів, що суттєво скоротило час перельотів з Ізраїлю до країн Азії. Крім того, було погоджено прямі чартерні рейси для паломників із Ізраїлю до КСА [19]. Показовим став сам переліт президента Байдена, який уперше здійснив безпосадковий рейс з Тель-Авіва до Джидди.

Головну ідею свого турне по Близькому Сходу американський президент виклав під час виступу на саміті РСДПЗ + 3 – форматі, що об'єднує Саудівську Аравію, Бахрейн, Катар, Кувейт, ОАЕ, Оман разом із Єгиптом, Іраком та Йорданією. Байден запевнив, що Сполучені Штати не планують залишати регіон, створюючи вакуум, який можуть зайняти Китай, Росія або Іран, і пообіцяв, що Америка й надалі залишатиметься активним і зацікавленим гравцем на Близькому Сході. Він також окреслив п'ять ключових принципів, які визначатимуть політику Вашингтона у регіоні в найближчі десятиліття: партнерство, стримування, дипломатія, інтеграція і цінності [21]. Ці підходи різко відрізняються від риторики Дональда Трампа під час його близькосхідного турне 2017 року.

Найбільш масштабним задумом, який обговорювався між Байденем та регіональними лідерами, стала ідея створення спільної інтегрованої системи протиповітряної оборони (ППО) для Ізраїлю, Єгипту, Йорданії та країн Перської затоки. Мета такої системи – захистити регіон від загроз у вигляді

балістичних ракет та безпілотних літальних апаратів, які можуть бути запуснені Іраном і його проксі-силами у Ємені, Сирії, Іраку та Лівані [23, с. 116]. Цей проект міг би стати основою для створення регіональної коаліції поміркованих держав, що співпрацюють зі США, – так званого «Близькосхідного НАТО», об'єднаного спільними викликами безпеки, а також схожими соціальними, економічними, енергетичними та кліматичними проблемами. Така безпекова конструкція не є новаторською, а фактично є продовженням процесу нормалізації відносин Ізраїлю з арабськими країнами у межах «Авраамських угод», підписаних за посередництвом адміністрації Трампа у 2020 році. Ця коаліція взяла б на себе головну відповідальність за забезпечення власної безпеки, тоді як Сполучені Штати залишались би активним партнером, підтримуючи свої інтереси та виконуючи зобов'язання перед союзниками [26].

Отже, за час президентства Джо Байдена у політиці США щодо Близького Сходу відбулися певні трансформації. Він запровадив більш жорстку лінію стосовно авторитарних режимів, зокрема щодо Саудівської Аравії, збалансував підхід у вирішенні палестинсько-ізраїльського конфлікту та відновив діалог з Тегераном. Проте, подібно до стратегії Дональда Трампа, стримування Ірану залишається ключовою складовою близькосхідної політики Байдена. Іншою важливою ланкою є підтримка традиційних американських союзників у регіоні – Ізраїлю та поміркованих сунітських держав, які об'єднані спільною протидією іранській загрози.

Упродовж першого року перебування Байдена на посаді Близький Схід не був у центрі уваги його зовнішньої політики. Проте, гострі наслідки війни Росії в Україні, що вийшли далеко за межі Європи, знову підкреслили стратегічне значення регіону для національних інтересів США. Інтерес американської сторони до збільшення видобутку нафти, загроза поглиблення військової співпраці між Росією та Іраном, а також застій у переговорах щодо іранської ядерної програми створили передумови для оновлення політики Вашингтона на Близькому Сході. Це спонукало адміністрацію відмовитися

від акценту на правах людини на користь більш прагматичного та реалістичного підходу.

РОЗДІЛ 4. АНАЛІЗ НАСЛІДКІВ ТА ПЕРСПЕКТИВИ АМЕРИКАНСЬКОЇ ПОЛІТИКИ НА БЛИЗЬКОМУ СХОДІ

4.1. Наслідки американських військових кампаній та дипломатичних ініціатив

Наслідки військових кампаній та дипломатичних ініціатив США на Близькому Сході є одним із ключових аспектів для розуміння загальної ефективності американської зовнішньої політики у регіоні після завершення Холодної війни. Починаючи з операції «Буря в пустелі» 1991 року, США активно використовували як військову силу, так і інструменти дипломатії для реалізації своїх стратегічних інтересів – від забезпечення енергетичної безпеки до стримування авторитарних режимів і боротьби з тероризмом. Втручання в Ірак, Афганістан, участь у врегулюванні ізраїльсько-арабського конфлікту, спроби впливу на перебіг «Арабської весни» та врегулювання іранської ядерної програми стали визначальними векторами американської присутності в регіоні.

Наслідки американських військових кампаній та дипломатичних ініціатив на Близькому Сході після завершення холодної війни й до сьогодні є надзвичайно складними, суперечливими та багатограними. Після розпаду СРСР США залишилися єдиною наддержавою, що суттєво вплинуло на зміну форм і механізмів впливу Вашингтона на регіон Близького Сходу [36, с. 117]. Америка дедалі частіше вдавалася до прямого втручання – як у військовому, так і в політичному вимірах – під приводом захисту демократії, боротьби з тероризмом, стримування поширення зброї масового ураження або забезпечення енергетичної безпеки. Проте результати цього втручання виявилися далеко не однозначними.

Першою великою кампанією США після холодної війни стала операція «Буря в пустелі» у 1991 році – відповідь на вторгнення Іраку до Кувейту. Ця операція завершилася швидкою військовою перемогою, зміцнила авторитет США серед союзників та засвідчила їхню військову перевагу. Водночас,

залишення режиму Саддама Хусейна при владі заклало основу для подальших конфліктів [39, с. 14]. Санкції проти Іраку, які тривали протягом 1990-х років, призвели до гуманітарної катастрофи й викликали критику з боку міжнародної спільноти, а також стали одним із чинників радикалізації населення.

Події 11 вересня 2001 року стали переломним моментом, після якого США розгорнули глобальну «війну з тероризмом». Військова кампанія в Афганістані була спрямована на повалення режиму Талібану, що надавав притулок «Аль-Каїді» [43, с. 9]. Хоча перший етап операції пройшов успішно, затяжна окупація та недосконалість спроб побудови демократичних інституцій призвели до зростання нестабільності. Остаточний вивід військ США у 2021 році й блискавичне повернення талібів до влади поставили під сумнів ефективність американської стратегії в регіоні.

Ще більш суперечливими стали наслідки вторгнення США до Іраку у 2003 році. Повалення режиму Саддама Хусейна та подальша окупація країни спричинили не лише масове насильство, дестабілізацію, громадянську війну та загибель сотень тисяч цивільних, але й породили нову хвилю екстремізму, що врешті вилилася у виникнення ІДІЛ – одного з найнебезпечніших терористичних угруповань XXI століття [44, с. 86]. Утворення вакууму влади, етнорелігійні конфлікти, корупція та крах державних інституцій стали прямими наслідками американської інтервенції. Попри офіційні декларації про «демократизацію Іраку», цей процес виявився поверхневим і нестійким.

Дипломатичні ініціативи США також дали змішані результати. З одного боку, Сполучені Штати традиційно виступали посередником у палестинсько-ізраїльському конфлікті, просуваючи ідею «двох держав» Проте відсутність реального тиску на Ізраїль щодо припинення поселень на окупованих територіях, одностороннє визнання Єрусалима столицею Ізраїлю адміністрацією Д. Трампа, а також ігнорування палестинських інтересів фактично зруйнували довіру до США як неупередженого посередника. Це, у

свою чергу, сприяло подальшій радикалізації серед палестинського населення й поглибленню конфлікту [47, с. 408].

У другій половині 2010-х років зовнішня політика США на Близькому Сході зазнала суттєвих змін, зокрема в напрямку спроб дипломатичного перезавантаження ключових відносин у регіоні. Яскравим прикладом цього стала Іранська ядерна угода (Спільний всеосяжний план дій – JCPOA), укладена у липні 2015 року між Іраном та шісткою провідних світових держав – США, Великою Британією, Францією, Німеччиною, Росією та Китаєм – за активного посередництва Європейського Союзу [47, с. 409]. Адміністрація Барака Обами вважала цю угоду значним досягненням багатосторонньої дипломатії, адже вона передбачала обмеження іранської ядерної програми в обмін на зняття міжнародних санкцій, що давало змогу знизити напругу в регіоні та запобігти збройному конфлікту [48, с. 113].

Угода передбачала, зокрема, скорочення кількості діючих центрифуг для збагачення урану, обмеження рівня збагачення до 3,67% (що набагато нижче за рівень, необхідний для створення ядерної зброї), а також допуск інспекторів МАГАТЕ для постійного моніторингу об'єктів [49, с. 40]. У відповідь Іран отримав поетапне зняття санкцій, що дало країні економічне послаблення і шанс на вихід із міжнародної ізоляції. Відносини між Вашингтоном і Тегераном, хоч і залишались напруженими, почали поступово нормалізовуватися в умовах обережного оптимізму.

Однак 2018 року президент Дональд Трамп, керуючись прагненням скасувати здобутки попередньої адміністрації та задовольнити ізраїльських і сунітських союзників США, оголосив про односторонній вихід США з JCPOA. Цей крок спричинив хвилю нестабільності: Іран відповів поступовим відновленням елементів ядерної програми, включаючи збагачення урану до 60%, що суттєво перевищує обмеження угоди [50]. Скасування домовленостей викликало глибоке занепокоєння у європейських партнерів США, які намагались зберегти угоду без участі Вашингтона, однак їх зусилля

були значною мірою обмежені через американські санкції, що знову були введені проти Ірану.

Подальші події свідчили про дедалі глибшу ескалацію. У 2019 році серія атак на нафтові танкери в Ормузькій протоці, за які США звинуватили Іран, посилила ризики прямого військового зіткнення. Кульмінацією стало вбивство 3 січня 2020 року генерала Касема Сулеймані, командувача іранського спецпідрозділу «Аль-Кудс», в результаті авіаудару США в Багдаді. Цей акт спровокував різку реакцію Тегерана – Іран завдав ракетного удару по американських базах в Іраку та офіційно оголосив про відмову від обмежень за ядерною угодою [55]. Відтак, регіон опинився на межі масштабного конфлікту.

Водночас внаслідок краху JCPOA розпочалася нова гонка озброєнь у регіоні: Саудівська Аравія та інші сунітські монархії активізували власні військові програми, а Ізраїль дедалі відкритіше заявляв про готовність самостійно діяти проти іранської ядерної інфраструктури. Посилилась і конкуренція за вплив у країнах з нестабільною ситуацією – таких як Сирія, Ємен, Ірак, Ліван, де США втрачали позиції, натомість Іран і Росія нарощували свою присутність [57].

Також варто згадати так звані «Авраамові угоди» 2020 року, які започаткували процес нормалізації відносин між Ізраїлем та низкою арабських держав (ОАЕ, Бахрейн, Судан, Марокко) [58]. Ці угоди стали певним проривом у регіональній дипломатії, однак були укладені без участі палестинців і викликали нову хвилю розчарування серед них, водночас посилюючи розкол у світі арабських держав.

Загалом, наслідки американських військових і дипломатичних дій на Близькому Сході є амбівалентними. З одного боку, США прагнули захищати свої стратегічні й енергетичні інтереси, боротися з тероризмом та просувати демократичні цінності. З іншого боку, ці дії часто призводили до дестабілізації, зростання насильства, руйнації державних інституцій, посилення впливу радикальних угруповань та втрати довіри до США серед

значної частини населення регіону. Багато з цих проблем залишаються актуальними й сьогодні, свідчаючи про те, що зовнішньополітичні ініціативи, засновані на силовому підході, без належного врахування регіональної специфіки, історичного контексту та соціокультурних особливостей, можуть мати серйозні довготривалі негативні наслідки.

4.2. Перспективи політики США в регіоні: виклики, нові тенденції та можливі сценарії

Перспективи політики США на Близькому Сході залишаються надзвичайно актуальними в умовах постійної трансформації регіонального середовища, зростаючої конкуренції з боку інших глобальних гравців та зміни пріоритетів американської зовнішньої політики. Після завершення епохи однополярності та ослаблення ролі США як єдиного глобального лідера, постає необхідність перегляду підходів до взаємодії з близькосхідними державами. Виклики, з якими стикається Вашингтон, включають нестабільність у низці країн регіону, посилення впливу Китаю та Росії, зростання ролі Туреччини, Ірану й Саудівської Аравії, а також послаблення колишніх альянсів і загострення ідеологічного протистояння.

Перспективи політики США в регіоні Близького Сходу залишаються складними та багатшаровими, оскільки Вашингтон продовжує адаптувати свою стратегію до нових реалій регіонального і глобального порядку. Вже не перший рік американська присутність у цьому регіоні викликає суперечливі оцінки: з одного боку, США намагаються утримувати свій вплив через стратегічні альянси, дипломатичні ініціативи та військову присутність, з іншого – дедалі чіткіше виявляється прагнення зменшити безпосередню участь у конфліктах і переорієнтувати ресурси на інші глобальні виклики, зокрема на суперництво з Китаєм і стримування Росії. Ця стратегічна переоцінка створює нові виклики, які зумовлюють пошук альтернативних підходів до забезпечення інтересів США на Близькому Сході.

Один із ключових викликів полягає в тому, що регіон залишається вразливим до конфліктів, політичної нестабільності та екстремізму, навіть попри зменшення інтенсивності деяких воєн. Ризики, пов'язані з ірансько-саудівським суперництвом, нестабільністю в Сирії, Ємені, Іраку, питаннями безпеки в Лівані та палестинсько-ізраїльським конфліктом, змушують США продовжувати стежити за регіоном і втримувати тут баланс сил [61]. Іран залишається серйозною проблемою для американських інтересів, особливо після розвалу ядерної угоди (JCPOA) та поновлення санкцій, що викликало нову хвилю конфронтації. Водночас, військова ескалація між Ізраїлем і проіранськими угрупованнями в Газі, Лівані та Сирії демонструє вразливість регіону до швидкої детонації нового масштабного конфлікту [62].

Зростаюча роль нових центрів впливу на Близькому Сході є серйозним викликом для традиційного американського домінування в регіоні, яке сформувалося після завершення холодної війни. Протягом тривалого часу США були фактично єдиним глобальним гравцем, здатним впливати як на внутрішньополітичну ситуацію окремих держав, так і на регіональний баланс сил. Однак сучасна міжнародна система дедалі більше набуває ознак багатополярності, у межах якої інші глобальні гравці – передусім Китай та Росія – активно формують свої зони впливу та просувають альтернативні моделі взаємодії з державами Близького Сходу.

Китай відіграє дедалі вагомішу роль завдяки комплексному та стратегічно вивіреному підходу, зосередженому передусім на економічному співробітництві, інфраструктурних проєктах і дипломатії «м'якої сили». У межах ініціативи «Один пояс – один шлях» (Belt and Road Initiative) Пекін інвестує мільярди доларів у розвиток логістики, портів, транспортних і енергетичних маршрутів, які проходять через Близький Схід, зокрема через Іран, Ірак, Саудівську Аравію, ОАЕ та Єгипет [65]. Ці країни, потребуючи інвестицій для модернізації економіки, охоче залучають китайські кошти, що, у свою чергу, посилює залежність від КНР. Водночас, Китай уникає

політичного тиску та ідеологічних наративів, на яких зазвичай наполягають США, пропонуючи привабливу альтернативу у вигляді «невтручання у внутрішні справи» та «взаємовигідної співпраці».

Особливо показовим є активне посередництво Китаю в нормалізації відносин між Іраном та Саудівською Аравією у 2023 році, що стало геополітичним проривом і засвідчило зростання авторитету Пекіна як потенційного миротворця, спроможного впливати на хід подій у регіоні без прямої військової присутності [64]. Це дипломатичне досягнення стало сигналом не лише для Вашингтона, але й для інших гравців про те, що США вже не є єдиним арбітром у регіональних справах.

Ще одним гравцем, який зберігає значний вплив попри обмежені економічні ресурси, є Росія. Хоча її позиції послабилися внаслідок повномасштабної війни проти України та введення міжнародних санкцій, Кремль продовжує використовувати сирійський плацдарм як важіль геополітичного тиску та збереження впливу на Близькому Сході. Росія укріпила свої позиції в Сирії після інтервенції 2015 року, підтримуючи режим Башара Асада та забезпечуючи собі військову присутність на базах у Тартусі та Хмеймімі [65]. Крім того, Москва прагне зміцнити співпрацю з Іраном і Туреччиною, формуючи гнучкі регіональні коаліції та намагаючись відігравати роль посередника в низці конфліктів.

Російська стратегія також включає активне використання енергетичної дипломатії, а також торгівлі зброєю. Прагнення деяких країн регіону до диверсифікації своїх партнерів у сфері безпеки (наприклад, закупівля Туреччиною російських систем ППО С-400) засвідчують бажання не залежати винятково від США, що розмиває традиційні стратегічні альянси.

Нові тенденції у політиці США щодо Близького Сходу також передбачають більший акцент на регіоналізм і підтримку альянсів між союзниками, які мають брати на себе більше відповідальності за власну безпеку [63]. Такий підхід виявився у підтримці нормалізації відносин між Ізраїлем та низкою арабських держав у рамках «Авраамових угод» і

прагненні до створення нових безпекових та економічних платформ у Перській затоці. США просувають ідею колективної протидії Ірану, активізують оборонне співробітництво з Ізраїлем, Саудівською Аравією, Катаром, ОАЕ, водночас намагаючись уникати прямого втручання у затяжні конфлікти.

У контексті енергетичних змін та глобального «зеленого переходу» Близький Схід втрачає частину свого стратегічного значення як джерело виключно нафти й газу, але залишається важливим через свої логістичні коридори, технологічні інвестиції й стратегічне розташування [64]. США намагаються підтримувати вплив не лише військовими методами, але й за допомогою економічних програм, дипломатичної участі в миротворчих процесах, просування прав людини та модернізації інституцій у союзницьких державах.

Можливі сценарії подальшої політики США на Близькому Сході формуються в умовах глибоких трансформацій міжнародної системи, а також у відповідь на внутрішні американські зміни – насамперед зростаючу втому суспільства від затяжних війн та переорієнтацію зовнішньої політики на стримування Китаю в Індо-Тихоокеанському регіоні. Перший і вже частково реалізований сценарій – поступове скорочення прямої військової присутності у регіоні. Це засвідчив вивід основного контингенту з Іраку (офіційно завершено місію у 2011 році, але повернуто частину військ у 2014 році через загрозу ІДІЛ) та завершення військової кампанії в Афганістані у 2021 році [60]. У випадку Близького Сходу, США дедалі активніше покладаються на союзників – насамперед Ізраїль, Саудівську Аравію, ОАЕ та Катар – не лише у забезпеченні регіональної безпеки, а й у спільному протистоянні загрозам, зокрема з боку Ірану чи терористичних угруповань.

Це означає переорієнтацію на використання високотехнологічних форм впливу: авіаційних ударів, дій спецпризначенців, розвідки, безпілотників, а також кібервійськ. Наприклад, кібератака на ядерну програму Ірану у 2010 році (операція Stuxnet, проведена, ймовірно, за участю США та Ізраїлю)

стала першою у світі підтвердженою кібероперацією, яка завдала шкоди стратегічному об'єкту, фактично відкривши нову еру гібридної війни. Такий підхід дозволяє Вашингтону уникати повномасштабних інтервенцій, зменшити політичні ризики та одночасно демонструвати силу і рішучість у кризових ситуаціях.

Іншим сценарієм, який обговорюється в експертному середовищі, є поступове «перезавантаження» відносин з Іраном. Після виходу США з ядерної угоди (JCPOA) у 2018 році за рішенням адміністрації Дональда Трампа та введення політики «максимального тиску», ситуація між країнами значно загострилася [57]. Проте за президентства Джо Байдена було зроблено низку дипломатичних спроб відновити переговори. Якщо Тегеран погодиться повернутися до дотримання зобов'язань за JCPOA, а внутрішньополітична ситуація в Ірані дозволить його керівництву піти на компроміс, існує потенціал для поступового налагодження співпраці – принаймні у питаннях нерозповсюдження ядерної зброї та забезпечення стабільності в Перській затоці. Водночас історичний досвід свідчить, що такі спроби потребують великої політичної волі, адже на заваді стоїть багаторічна недовіра та взаємні звинувачення – зокрема через участь Ірану у підтримці шіїтських збройних угруповань у Сирії, Іраку, Лівані та Ємені.

Третій ймовірний сценарій – це посилення зусиль США у створенні локальних альянсів безпеки, які здатні самостійно реагувати на загрози, із мінімальним залученням американських сил. Яскравим прикладом стала ініціатива створення антиіранського альянсу на основі поглиблення співпраці між Ізраїлем та арабськими монархіями Затоки, зокрема після підписання Авраамських угод у 2020 році. Хоча ці угоди були укладені за адміністрації Трампа, вони стали основою для нового формату взаємодії між колишніми супротивниками, що може слугувати фундаментом для створення регіонального безпекового блоку.

Паралельно США ймовірно продовжать політику точкових дипломатичних втручань у конфлікти та кризи – як-от участь у посередництві

між Ізраїлем та Палестиною, спроби стримувати загострення в Ємені чи реагування на наслідки громадянської війни в Сирії. У таких ситуаціях Вашингтон прагне зберігати роль глобального арбітра, який здатен мобілізувати міжнародну підтримку або тиснути на конфліктуючі сторони за допомогою санкцій, дипломатичних каналів чи економічних важелів.

У підсумку, майбутнє американської політики на Близькому Сході навряд чи передбачає повернення до моделей минулого з масштабною військовою присутністю. Натомість формується гнучкіша стратегія – поєднання непрямого впливу, дипломатії, технологій та співпраці з регіональними акторами, що мають амбіції взяти більшу відповідальність за безпеку у своєму оточенні. Вибір між цими сценаріями залежатиме від зміни адміністрацій у Вашингтоні, загострення або деескалації конфліктів у регіоні, а також від геополітичного позиціонування США у глобальному протистоянні з Китаєм і Росією.

Таким чином, майбутнє американської політики на Близькому Сході значною мірою визначатиметься гнучкістю та здатністю Вашингтона адаптуватися до трансформацій міжнародного та регіонального середовища. Сполучені Штати більше не можуть покладатися виключно на старі інструменти впливу – військову силу, економічний тиск чи жорстке протистояння з небажаними режимами. У нових умовах, коли світова система стає дедалі більш багатопольною, а вплив таких держав, як Китай, Росія, Туреччина чи навіть Іран, зміцнюється, США мусять критично переосмислити власний досвід. Це насамперед стосується уроків попередніх інтервенцій в Іраку, Афганістані та Лівії, які засвідчили, що нав'язування західних моделей державності без урахування культурного контексту та локальної специфіки призводить до дестабілізації, радикалізації та втрати довіри до американської присутності.

Ефективна стратегія США в регіоні повинна будуватись на пошуку нового балансу між національними інтересами та відповідальністю за підтримку стабільності, безпеки і розвитку. Це передбачає не лише підтримку

союзників у протидії загрозам, а й активну участь у врегулюванні конфліктів через переговори, миротворчі місії, гуманітарну допомогу та інвестиції в модернізацію економік країн Близького Сходу. Поряд із цим важливою умовою успіху стане готовність США визнавати суб'єктність регіональних держав і будувати політику не з позиції гегемона, а на основі рівноправного партнерства, поваги до суверенітету та прав народів на власний шлях розвитку.

Лише за умови поєднання сили і м'якості, стратегічної далекоглядності та культурної чутливості, Сполучені Штати зможуть не лише зберегти свою присутність у регіоні, а й перетворити її на фактор стабільності та розвитку. Успіх майбутньої американської політики на Близькому Сході вимагатиме не так домінування, як вміння слухати, навчатися, співпрацювати та діяти в умовах нового міжнародного порядку, де авторитет здобувається не кількістю військових баз, а здатністю будувати довіру, розв'язувати конфлікти й підтримувати надійні міждержавні зв'язки на засадах взаємної вигоди.

ВИСНОВКИ

Таким чином у ході нашого дослідження особливостей близькосхідної політики адміністрацій США після завершення холодної війни ми дійшли наступних висновків:

1. Теоретико-концептуальні засади близькосхідної політики США формувалися під впливом цілого комплексу геополітичних, стратегічних, економічних та ідеологічних чинників. Упродовж XX-XXI століть Сполучені Штати послідовно вибудовували свою зовнішньополітичну стратегію на Близькому Сході, спираючись на змінні доктрини міжнародних відносин: реалізм, лібералізм, неореалізм, конструктивізм тощо. Кожна з цих теоретичних парадигм відповідала конкретним історичним умовам, стратегічним викликам та прагненням США щодо утвердження світового лідерства. Американська близькосхідна політика засновується на кількох ключових концептуальних підходах: Реалістичний підхід передбачає захист національних інтересів США, забезпечення стабільності, доступу до енергоресурсів, боротьбу з тероризмом і протидію регіональним супротивникам (наприклад, Ірану). Відповідно до цього підходу, США активно підтримують союзників (Ізраїль, Саудівську Аравію, Йорданію), вдаються до військової інтервенції (Ірак, Афганістан), проводять санкційну політику та реалізують політику стримування. Ліберальна парадигма акцентує на поширенні демократії, правах людини, вільному ринку та інституційній співпраці. На її основі США намагалися трансформувати політичні режими, просувати реформи та інтегрувати країни Близького Сходу у західноцентричний міжнародний порядок (особливо після подій «арабської весни»). Неореалістичний підхід розглядає близькосхідну політику США як інструмент балансування сили у багатополярному регіоні. США протидіють надмірному впливу Ірану, Туреччини, Росії чи Китаю, прагнучи зберегти статус кво та контроль над стратегічними ресурсами й маршрутами. Конструктивістський підхід дозволяє глибше осмислити роль ідентичностей, релігійно-культурних кодів, ідеологічних наративів (боротьба з ісламізмом,

поширення західних цінностей) у формуванні американської політики. Він допомагає пояснити, чому навіть засхожих стратегічних обставин США поводитися по-різному в Іраку, Єгипті, Ірані чи Сирії. Отже, близькосхідна політика США має складну багатовекторну природу, де поєднуються прагматизм, геостратегічний інтерес і ідеологічна складова. Поряд із захистом економічних інтересів (доступ до нафти, стабільність торговельних шляхів) Сполучені Штати прагнуть до утвердження свого морального авторитету, реалізації «м'якої сили», підтримки демократичних процесів. Проте практика показує, що ці цілі часто вступають у суперечність: підтримка авторитарних режимів (заради стабільності), воєнне втручання, суперечливі дипломатичні кроки підбивають довіру до американської політики в регіоні.

2. Після завершення Холодної війни роль і місце Близького Сходу у стратегії національної безпеки США суттєво трансформувалися, однак цей регіон залишався і залишається одним із ключових пріоритетів зовнішньої політики Вашингтона. Зникнення біполярного протистояння між США і СРСР не призвело до втрати інтересу до регіону, навпаки – зміна глобального балансу сил відкрила для Сполучених Штатів нові можливості щодо посилення свого впливу на Близькому Сході, що відбувалося через активне втручання в політичні процеси, воєнні операції, економічне партнерство та просування американських цінностей. Ключовими факторами, які визначали стратегічну вагу Близького Сходу для США після 1991 року, були: забезпечення енергетичної безпеки, боротьба з тероризмом, стримування регіональних загроз (зокрема, з боку Ірану, Іраку за часів Саддама Хусейна, ісламістських угруповань), збереження стабільності союзників (Ізраїлю, Саудівської Аравії, Йорданії), а також контроль над стратегічними транспортними маршрутами. Події на кшталт війни в Перській затоці (1991), терористичних атак 11 вересня 2001 року, вторгнення в Афганістан та Ірак, «арабської весни» та громадянської війни в Сирії лише підкреслили вагомість регіону в контексті забезпечення національної безпеки США. Особливе

значення мав ідеологічний аспект: у стратегічних документах США Близький Схід часто подавався як арена боротьби між демократією і деспотією, модернізацією і радикалізмом, що створювало виправдання для проведення політики «експорту демократії» або «превентивних дій». Утім, на практиці ця політика неодноразово виявляла суперечності між заявленими цінностями та реаліями підтримки авторитарних режимів задля стратегічної стабільності. Загалом, упродовж трьох десятиліть після Холодної війни Близький Схід залишався осердям конфліктів, ризиків і загроз, що прямо чи опосередковано впливали на національну безпеку США. При цьому американська стратегія щодо регіону змінювалася: від прямого воєнного втручання до спроб переорієнтації на «опосередковане стримування» та делегування частини відповідальності регіональним партнерам. Ці зміни частково зумовлені втомою суспільства від «нескінченних воєн», частково – глобальними зрушеннями, такими як зростання впливу Китаю, енергетичний перехід, зміна пріоритетів на Індो-Тихоокеанський регіон.

3. Близький Схід традиційно посідає важливе місце у зовнішньополітичних та безпекових стратегіях США, і це зумовлено низкою ключових інтересів, серед яких домінують енергетичний, безпековий та геополітичний виміри. Сполучені Штати протягом кількох десятиліть ведуть послідовну політику щодо забезпечення стабільності в регіоні, розуміючи його стратегічну вагу для світової економіки та глобального порядку. По-перше, енергетика. Близький Схід є одним із найважливіших центрів видобутку нафти та природного газу. Хоча США у XXI столітті значно зменшили свою залежність від імпорту енергоносіїв, стабільність постачання з регіону залишається критичною для глобальних ринків і для союзників США, зокрема країн Європи та Азії. Тому контроль над транспортними маршрутами, безпека Перської затоки та взаємодія з країнами ОПЕК, насамперед із Саудівською Аравією, залишаються одним із пріоритетів американської політики. По-друге, безпека. Після атак 11 вересня 2001 року регіон став головною ареною антитерористичних зусиль США. Вашингтон

прагне не допустити поширення радикальних ісламістських ідей, посилення впливу терористичних організацій (як-от Аль-Каїда, ІДІЛ), а також стримати вплив Ірану як держави, що, на думку США, загрожує безпеці регіону через розвиток ядерної ракетної програми, підтримку шіїтських угруповань та відмову від ядерного контролю. Американські військові бази, стратегічні союзи, зокрема з Туреччиною, Ізраїлем і країнами Перської затоки, слугують інструментами реалізації цих завдань. По-третє, ізраїльсько-арабський конфлікт. Мир і стабільність у цьому конфлікті мають велике значення як для внутрішньої стабільності в регіоні, так і для збереження іміджу США як гаранта миру та демократичних цінностей. Підтримка Ізраїлю залишається однією з непохитних опор американської політики, водночас США відіграють ключову роль у мирних ініціативах та спробах посередництва у врегулюванні палестинського питання. Приклади таких зусиль – від Кемп-Девідських угод до «Угод Авраама» – свідчать про тривалу політичну зацікавленість Вашингтона у стабілізації ситуації.

4. Політика США на Близькому Сході впродовж 1991–2024 років зазнала суттєвих трансформацій, що були зумовлені як зміною глобального стратегічного середовища після завершення холодної війни, так і внутрішніми викликами американської зовнішньої політики. Впродовж цього періоду простежується поступовий перехід від прямого силового втручання до гнучкіших інструментів впливу, які враховують регіональні специфіки, глобальну конкуренцію та втому американського суспільства від затяжних конфліктів. У 1990-х роках США прагнули зміцнити свою роль глобального гегемона, втримуючи контроль над стратегічно важливим регіоном. Війна в Перській затоці (1991) стала демонстрацією американської військової переваги та готовності захищати свої енергетичні й політичні інтереси. Водночас зусилля Вашингтона були спрямовані на підтримку процесу врегулювання ізраїльсько-палестинського конфлікту, зокрема через участь у мадридському мирному процесі та підписання угод в Осло. Події 11 вересня 2001 року стали поворотним моментом, що радикалізував близькосхідну

політику США. Боротьба з тероризмом стала головним пріоритетом: вторгнення до Афганістану (2001) та Іраку (2003) засвідчили готовність США діяти односторонньо, покладаючись на військову силу. Проте з часом стало очевидно, що такі дії не лише не вирішують глибинних проблем регіону, а й можуть провокувати нові загрози – поширення ісламського радикалізму, громадянські війни, зростання антисамериканських настроїв. У 2010-х роках адміністрації США дедалі частіше намагалися поєднати військову присутність із дипломатичними інструментами, зокрема в контексті іранської ядерної програми (підписання Спільного всеосяжного плану дій у 2015 році). Водночас американські підходи демонстрували непослідовність – прикладом цього стала одностороння відмова адміністрації Д. Трампа від згаданої угоди у 2018 році. Період 2020-2024 рр. позначений прагненням до зменшення військової присутності США в регіоні, переорієнтацією уваги на глобальну конкуренцію з Китаєм і Росією, а також зміщенням акценту на співпрацю з регіональними союзниками. Ініціативи на кшталт «Угод Авраама» свідчать про бажання Вашингтона сприяти нормалізації арабо-ізраїльських відносин шляхом дипломатії, економічної співпраці та посередництва. Водночас виклики, пов'язані з конфліктами в Сирії, Ємені, Лівії, загрозою з боку Ірану та нестабільністю в Палестині, продовжують вимагати гнучкого й багатовекторного підходу. Таким чином, еволюція політики США на Близькому Сході впродовж 1991–2024 рр. є відображенням ширших змін у зовнішньополітичному курсі Вашингтона: від інтервенціонізму до прагматизму, від домінування до партнерства. Попри зміну тактики та пріоритетів, стратегічне значення регіону для американських інтересів залишається незмінним.

5. Американська політика на Близькому Сході після завершення Холодної війни залишає по собі складну спадщину, яка поєднує в собі досягнення та численні суперечності. З одного боку, США вдалося зміцнити власну стратегічну присутність у регіоні, забезпечити доступ до енергетичних ресурсів, підтримати ключових союзників, таких як Ізраїль і

країни Перської затоки, а також частково нейтралізувати загрози з боку терористичних угруповань і авторитарних режимів. З іншого боку, низка військових інтервенцій, особливо в Іраку й Афганістані, спричинили затяжні конфлікти, політичну нестабільність і гуманітарні кризи, які підірвали довіру до американської зовнішньої політики. Спроби демократизації регіону через силові методи часто не виправдали очікувань, натомість посилили антиамериканські настрої та відкрили простір для зростання впливу інших глобальних і регіональних гравців – Росії, Китаю, Туреччини, Ірану. Водночас стратегічні пріоритети США поступово зміщуються в бік Індо-Тихоокеанського регіону, що зумовлює зміну формату присутності Вашингтона на Близькому Сході – від прямого втручання до політики стримування та партнерств. Перспективи американської політики в регіоні залежатимуть від здатності Вашингтона адаптуватися до нових реалій, балансувати між забезпеченням безпеки, просуванням своїх економічних інтересів, підтримкою стабільних режимів і пошуком більш гнучких форм дипломатії, орієнтованої на багатостороннє співробітництво. Тільки уразі поєднання сили, дипломатичної гнучкості й глибшого розуміння локальних особливостей США зможуть зберегти вплив і відігравати конструктивну роль у стабілізації Близького Сходу в довгостроковій перспективі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авраменко І. Ф. Стратегії зовнішньополітичної діяльності США наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. 2023. Вип. 76. С. 178-183
2. Белоусова Н. Б. «Розумне» лідерство Сполучених Штатів Америки, URL:
http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/download/2509/2239
3. Близький Схід: міжнародна безпека, регіональні відносини та перспективи для України : монографія / Рада національної безпеки і оборони України, Національний інститут проблем міжнародної безпеки ; відп. ред. Б. Парахонський. Київ : ПЦ«Фоліант», 2008. 591 с.
4. Власюк Ю. Г. Зовнішня політика адміністрації Барака Обама на Близькому Сході: позиція США щодо Сирії. Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Міжнародні відносини. 2012. № 21. С. 99-103
5. Годлюк А.М. Імперативи формування глобальної політики США. Історико-політичні студії. 2019. № 2. С. 24-31.
6. Гончар Б. М. Вашингтон і палестино-ізраїльський конфлікт: політика Барака Обама. Актуальні проблеми новітньої історії зарубіжних країн (до 105-ї річниці з дня народження д.і.н., проф. В. Я.Тарасенка та 20-річчя встановлення дипломатичних відносин між Україною та Державою Ізраїль). Зб. наук. праць. К.: Логос, 2013. С.67-68.
7. Горбачик О., Козій О. Політика США щодо палестинських біженців у другій половині ХХ – на початку ХХІ століття. Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія. 2023. № 14(56). С. 107-115
8. Данилець В. Близькосхідна політика США в контексті світової системи нафтозабезпечення наприкінці 1950-х – 1960-ті рр. США та країни Сходу. 2019. № 5. С. 60-72

9. Данильченко В. Близькосхідна політика США в період становлення глобальної держави. Наука. Освіта. Молодь. 2025. № 5. С. 88-90
10. Денисенко А. Політика Сполучених Штатів Америки щодо військово-політичного конфлікту у Сирії. Емінак. 2015. № 4. С. 104-110.
11. Заблоцький В. Оборона за Байденом : що стане пріоритетом для розвитку американського війська. Український тиждень. 2021. № 19. С. 12-15.
12. Захарченко А. Політика адміністрації Джо Байдена на Близькому Сході. Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії. 2022. Випуск 43. С.255-263
13. Золов А. В. США: боротьба за світове лідерство. 2015. 206 с.
14. Карякін В.В. Військова політика і стратегія США в геополітичній динаміці сучасного світу: монографія. М. Кordon, 2011. 322 с.
15. Кияниця Л.Л. «США та «Арабська весна»: між прагматизмом та ідеалізмом». URL: <https://scholar.google.com.ua/citations?>
16. Кіссінджер Г. Світовий порядок. Роздуми про характер націй в історичному контексті / пер. с англ. Н. Коваль. Київ : Наш формат, 2017. 320 с.
17. Коппель О. Американський чинник трансформації Близького Сходу. Американська історія та політика. 2016. № 2. С. 128-134.
18. Лакішик Д. М. Зовнішньополітична стратегія США на початковому етапі «холодної війни». Проблеми всесвітньої історії. 2019. № 1(7). С. 32-44
19. Мицик Л. Еволюція глобального лідерства США в сучасній системі міжнародних відносин. Історичні і політологічні дослідження. 2019. № 1 (64). С. 29-35.
20. Нахла Ю. Політичні пріоритети розвитку Близького Сходу в контексті глобальних процесів. Політичний менеджмент. 2008. № 4. С. 163-171
21. Панченко Ю. Неоконсерватизм та зовнішня політика президента Р. Рейгана Американська історія та політика. 2016. № 2. С. 22-31

22. Пархомчук А. Д. Здобутки і прорахунки близькосхідної політики адміністрації Д. Трампа. Регіональні студії. 2023. № 34. С. 163-169
23. Пархомчук А. Д. Вплив політики США на структурні параметри Близькосхідної регіональної системи. Політикус : наук. журнал. 2021. № 1. С. 115-120.
24. Печатнов В.О. Маникін А.С. Історія зовнішньої політики США. 2011. С. 567-579
25. Пик С. Зовнішня політика адміністрації президента Д. Трампа на Близькому Сході (специфіка прийняття рішень). Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії. 2022. Випуск 42. С. 304-311
26. Погоріла Н. О. Стратегії національної безпеки США за президентства Барака Обами. Зовнішні справи. №1. 2020. URL : <http://uaforeignaffairs.com/ua/zs/anglomovna-versija/view/article/No1-2017/291>
27. Погоріла Н. О. Перспективи еволюції доктринальних засад США за президентства Д. Трампа. Держава і право : Збірник наукових праць. Серія Політичні науки. Випуск 78. Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. Київ: Вид-во «Юридична думка», 2017. С. 233-244.
28. Політологія для вчителя : навч. посібн. для студ. педагогічних ВНЗ / за заг. ред. : К. О. Ващенко, В. О. Корнієнка. К. : Вид-во імені М. П. Драгоманова, 2011. 406 с.
29. Політологія: Навч. посіб. для студентів, викладачів ВНЗ / За ред. М.П. Гетьманчука. К., 2010. 415 с.
30. Ржевська Н. Ф. Оновлена стратегія США: реальність та очікування. URL: <http://journals.iir.kiev.ua>
31. Рибченко Т. О. Послідовність зовнішньої політики Б. Обами в умовах глобальної економічної кризи в контексті політики Дж.Буша-молодшого. Актуальні проблеми міжнародних відносин. 2010. Вип. 93 (Частина I). С.144-150
32. Сіденко В. Р. Нова торговельна політика США: глобальний антракт. Економіка України. 2017. №. 5-6. С. 58-66

33. Скороход Ю. Близькосхідна політика адміністрації Барака Обама. Американська історія та політика. 2016. № 2. С. 157-163.
34. Сполучені Штати Америки у сучасному світі: політика, економіка, право, суспільство. Ч. 2: зб. матеріалів II міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 15.05.2015) / упоряд. Калитчак Р. Г., Зазуляк З. М. Львів : Центр американських студій ФМВ ЛНУ ім. І. Франка, 2015. 832 с.
35. Столярчук Я. Реалізація глобальних цілей США: континентально-інтеграційний контекст. Міжнародна економічна політика. 2013. Вип. 1. С. 24-47
36. Стрільчук Л. Еволюція близькосхідної політики США щодо Іраку (90-тіроки XX – поч. XXI ст.). Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. 2023. № 21. С. 116-121
37. Струк О. І. Формування державної торговельної політики в контексті експортно-орієнтованих стратегій економічного розвитку. Економіка та управління національним господарством. 2015. № 4. С. 26-30
38. Тригуб П. М., Віхоть В. В. Близькосхідна політика США на сучасному етапі. Наукові праці. Історія. 2019. Випуск 229. С. 80-84
39. Фесенко М. В. Боротьба США та Китаю за глобальне лідерство у XXI столітті. Міжнародні відносини. 2024. № 6. С. 13-19
40. Фесенко М. В. Геополітичне та геоекономічне протистояння США і Китаю: стан та перспективи. США і світ XXI століття : монографія / Пахомов Ю. М., Коваль І.М., Шергін С.О. та інші. К. : Центр вільної преси, 2013. С. 273-301.
41. Фесенко М. В. Криза американської економічної моделі і підйом Китаю. Проблеми міжнародних відносин. К. : КиМУ, 2012. Вип.4. С. 147-161
42. Фесенко М. В. Криза світового порядку як причина та наслідок глобальної системної кризи. Актуальні проблеми міжнародних відносин: Зб. наук. праць. Випуск 122, Частина II., К. : Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Ін-т міжнар. відносин, 2014. С. 15-30.

43. Фоменюк Д. В. Близькосхідний регіон у зовнішній політиці США за президентства Дональда Трампа. Міжнародні відносини. 2019. Вип. 5. С. 7-16
44. Хватов Ю. Ю. Економіка США: етапи і аналіз сучасних тенденцій розвитку. Академічний огляд. 2017. №.2 С. 84-95
45. Худолій А. О. Зовнішня політика США у світлі сирійського конфлікту. Наукові праці. Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія». Серія : Політологія. 2014. Т. 228, Вип. 216. С. 52-55.
46. Чернишов І. В. Еволюція близькосхідної політики США (2003-2011 рр.). Історичний архів. 2013. Вип. 10. С. 123-129.
47. Шамраєва В.М. Основи зовнішньополітичної концепції президента США Б. Обами. Теорія та практика державного управління. 2012. С. 407-414
48. Швед В. О. Близькосхідна політика США на сучасному етапі. Проблеми зовнішньої політики та міжнародних відносин: Тези наукових конференцій відділу трансатлантичних досліджень / За заг. ред. канд. іст. наук, доц. С. В. Толстова; ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України». 2021. С. 110-116
49. Яковенко Н., Піскорська Г. Пріоритети міжнародно-політичної діяльності США в стратегіях національної безпеки. Американська історія та політика. 2019. № 2. С. 38-47.
50. Cockburn P. The age of Jihad. Islamic State and the Great War for the Middle East. VERSO. London ;New York, 2017. 473 p.
51. Gerges F. A. The Obama approach to the Middle East: the end of America's moment? International Affairs. 2013. №89 (2). P. 299-323.
52. Goldberg J. A Senior White House Official Defines the Trump Doctrine. The Atlantic. 2018. June 11; Kagan R. Trump's America Does Not Care. Washington Post. 2018. June 14.

53. Halliday F. The Middle East in International Relations. Power, Politics and Ideology. Cambridge University Press, 2017. 374 p.
54. Kaplan F. Obama's Way. The President in Practice. Foreign Affairs. – January/February 2016. Vol. 95. №1. P.46-63.
55. Krugman P. R. Trade and Wages, Reconsidered, Proceedings. Режим доступа: <http://www.princeton.edu/~pkrugman/pk-bpea-draft.pdf>
56. OECD Statistics database. URL: <https://stats.oecd.org/index.aspx?queryid=60702>
57. Restrepo D. A Less Obvious Key to Latin America's Recovery: the US Treasury Americas Quarterly. 2022. P.102
58. Rhodes B. After 20 years, Biden's Afghanistan withdrawal has finally ended the 9/11 era The Guardian, 2021.
59. Ron P. Trump's foreign policy: An Unwise. Institute for peace. URL: https://www.noozhawk.com/article/ron_paul_donald_trumps_foreign_policy_exposes_unwise_inconsistency_2017012
60. Security in the Arabian Peninsula: the Gulf Cooperation Council and the United States. A Summary of Remarks by Christian Koch, Emirates Center for Strategic Studies. URL: <http://www.mideasti.org/html/b-051101.html>
61. Shapiro D. Biden's Big Chance to Build a New Coalition in the Middle East. Atlantic Council. 2022, July 12. URL: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/bidensbig-chance-to-build-a-new-coalition-in-the-middle-east>
62. The Jeddah Communique: A Joint Statement Between the United States of America and the Kingdom of Saudi Arabia. Saudi Press Agency. 2022, July 16. URL: <https://www.spa.gov.sa/viewstory.php?lang=en&newsid=237022>
63. The Jerusalem U.S.-Israel Strategic Partnership Joint Declaration. U.S. Embassy in Israel. 2022, July 14. URL: <https://il.usembassy.gov/the-jerusalem-u-s-israel-strategic-partnership-joint-declaration>

64. The United States Strengthens Cooperation with Middle East Partners to Address 21st Century Challenges. The White House. 2023, July 16. URL: <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/statements-releases/2022/07/1>

65. Vakil S. Biden's Middle East Trip Shows the Long Game is His Aim. Chatham House. 2022, July 19. URL: <https://www.chathamhouse.org/2022/07/bidens-middle>

66. World economic outlook. October 2017. Available at: <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2017/09/19/world-economic-outlook-october-2017>

67. Youssef H. 10 Things to Know: Biden's Approach to the Israeli-Palestinian Conflict. U.S. Institute for Peace. 2021, June 10. URL: <https://www.usip.org/publications/2021/06/10>

ДОДАТКИ

Додаток А

**Підписання Угод Авраама 15 вересня 2020 року в Білому домі
США. Офіційна церемонія.**

Додаток Б

**Зустріч президента США Джозефа Байдена та прем'єр-міністра Ізраїлю
Бен'яміна Нетаньяху**

SUMMARY

The master's thesis provides an extensive, multidimensional, and academically rigorous examination of the evolution of United States foreign policy toward the Middle East from the conclusion of the Cold War to the present day. The study combines theoretical, methodological, historical, and analytical perspectives to construct a holistic and nuanced understanding of how U.S. strategic thinking, diplomatic behavior, security priorities, and ideological frameworks have changed over more than three decades of international system transformation. The thesis demonstrates that American policy in the region does not represent a static or monolithic phenomenon; rather, it emerges as a dynamic, adaptive, and often contradictory process shaped by structural global shifts, regional developments, domestic political considerations, and the strategic preferences of individual presidential administrations.

The introductory chapter substantiates the relevance of the research topic by demonstrating that the Middle East has, throughout the post-Cold War period, remained one of the critical theaters of American global engagement. The region's geopolitical significance, rooted in its vast energy resources, strategic maritime routes, persistent conflicts, and ideological contestations, has conditioned Washington's continuous involvement. The introduction defines the object and subject of the study, outlines the chronological boundaries of the analysis, presents the scientific novelty, and describes the research methods used — including comparative foreign policy analysis, elements of strategic studies, and regional analysis. Additionally, the introduction explains how U.S. Middle Eastern policy both influenced and was influenced by broader global transformations, such as the transition from a bipolar to a unipolar and subsequently multipolar order.

The first major section of the thesis, devoted to theoretical and methodological foundations, emphasizes the importance of interpreting foreign policy not merely as a linear sequence of decisions but as a complex interplay of

systemic, state-level, and individual-level variables. The analysis integrates classical theories — realism, liberal institutionalism, neoclassical realism, and constructivism — with contemporary approaches focused on strategic culture, bureaucratic politics, and domestic political psychology. This section highlights how different theoretical traditions conceptualize American hegemony, power projection, alliance formation, interventionism, and the use of soft and hard power instruments. It also examines the role of identity-based narratives in shaping U.S. perceptions of the Middle East, demonstrating that American policymakers often interpret regional developments through ideologically saturated lenses, including narratives of democratization, counterterrorism, deterrence, and the preservation of a “rules-based international order.”

The methodological part of the first section addresses the interdisciplinary nature of the study. It reveals how political science, international law, security studies, regional studies, economics, and sociology converge in the analysis of U.S. behavior in the Middle East. By systematizing scholarly debates on the region, this section also identifies several key research traditions that exist in the academic literature: studies focused on American grand strategy; analyses of regional balance-of-power dynamics; works addressing the role of transnational actors and ideologies; and research examining the domestic determinants of U.S. foreign policy, such as electoral cycles, interest groups, military-industrial influences, and bureaucratic agency.

The second section of the thesis analyzes the evolution of American Middle East policy in the 1990s — the first decade after the end of the Cold War — under the administrations of George H. W. Bush and Bill Clinton. This section demonstrates that the collapse of the bipolar order prompted Washington to redefine its strategic priorities. The 1990–1991 Gulf War represented the first major test of American leadership in the post-Soviet world. The thesis describes how the Bush administration conceptualized a “new world order” built around coalitions, multilateral legitimacy, and the firm use of military force when needed.

The section examines the significance of the Madrid Peace Conference, early attempts to stabilize post-war Iraq, and the broader implications of America's emergence as the sole superpower.

The analysis of the Clinton administration focuses on diplomacy, economic engagement, soft power instruments, and attempts to advance the Arab–Israeli peace process. The section emphasizes the administration's reliance on sanctions, containment strategies, and preventive diplomacy. The dual-containment policy toward Iraq and Iran is examined as a controversial yet central element of Clinton-era strategy. The study also highlights U.S. engagement in counter-proliferation, counterterrorism cooperation, and the institutionalization of relations with regional partners. This decade is shown as a transitional period during which Washington experimented with various models of influence, setting the stage for more assertive policies in subsequent administrations.

The third section of the thesis examines the dramatic shift in American Middle East policy following the terrorist attacks of September 11, 2001. This section provides an in-depth analysis of how the George W. Bush administration reformulated U.S. strategy under the doctrine of pre-emption, counterterrorism, and democratic transformation. The study investigates the invasions of Afghanistan and Iraq, the dismantling of the Ba'athist regime, attempts to reconstruct Iraqi political institutions, and the long-term consequences of these interventions. The thesis highlights how the “War on Terror” reshaped U.S. priorities, expanded its military footprint in the region, and generated profound geopolitical and societal shifts.

The section also explores unintended consequences: the rise of non-state armed groups, sectarian fragmentation, refugee flows, and the erosion of state authority in several Middle Eastern countries. The analysis demonstrates that although the Bush administration sought to create a more democratic and stable

Middle East, its policies often exacerbated existing tensions and generated new sources of instability.

The fourth section examines the policies of the Obama, Trump, and Biden administrations, focusing on their strategic recalibrations. Obama's presidency is presented as a period defined by strategic restraint, multilateral diplomacy, and attempts to reduce the military burden inherited from previous administrations. The section discusses the JCPOA nuclear agreement with Iran, the withdrawal from Iraq, the controversies surrounding U.S. involvement in Libya and Syria, and Washington's responses to the Arab Spring uprisings.

The analysis of the Trump administration highlights a shift toward transactional diplomacy, maximum pressure on Iran, and an unprecedented strengthening of ties with Israel and the Gulf monarchies. The section discusses the recognition of Jerusalem as Israel's capital, the Abraham Accords, and the retreat from multilateral frameworks such as the JCPOA.

The Biden administration is described as attempting to balance renewed diplomatic engagement with the realities of great-power competition and domestic political constraints. The study examines Washington's attempts to revive negotiations with Iran, recalibrate relations with Saudi Arabia, manage the aftermath of U.S. withdrawal from Afghanistan, and respond to increasing Chinese and Russian influence in the region.

Across all sections, the thesis identifies recurring patterns in U.S. foreign policy: the centrality of energy security, the importance of deterrence, the reliance on alliances, the ambivalence toward democratization, and the tension between global leadership ambitions and domestic political fatigue. The study highlights how the interplay between structural (system-level), regional, and domestic variables shaped American strategic behavior.

The concluding analytical portion synthesizes the findings and evaluates the extent to which U.S. engagement has reshaped the Middle Eastern geopolitical landscape. The thesis argues that although the United States remains a dominant external actor, its influence has become increasingly contested due to regional fragmentation, external competition, and strategic overextension. The emergence of multipolarity — with Russia and China asserting themselves — represents a major structural constraint on U.S. freedom of action.

The summary ultimately demonstrates that American Middle East policy is defined not by continuity or change alone, but by their constant interaction. It shows that each presidential administration inherited unresolved dilemmas from its predecessors, and that regional complexities repeatedly forced Washington to adapt its strategies. The thesis concludes that future American policy will likely depend on Washington's ability to reconcile global commitments with domestic limitations, to accommodate regional transformations, and to craft a coherent long-term vision capable of addressing emerging energy transitions, technological disruptions, and geopolitical competition.